

2017-2018 GÜZ YARIYILI

EKONOMİNİN İLKELERİ I

YRD. DOÇ. DR. ÖZGÜR BALMUMCU
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SÖKE İŞLETME FAKÜLTESİ
EKONOMİ BÖLÜMÜ
balmumcu@adu.edu.tr

DERS NOTLARI

BÖLÜM 1: EKONOMİYE GİRİŞ EKONOMİNİN KAPSAMI VE METODU

Ekonomi bilimi merak duygusuyla başlar. Çünkü günlük yaşamımızda onlarca bozulabilen ve bozulmayan mal tüketiyoruz. Tükettiğimiz bu ürünler birileri tarafından üretiliyor. Başka birileri dağıtımını yapıyor. Elemanları organize ediyor. Bu süreçte bazıları iş bulamıyor, bazıları buldukları işi beğenmiyor. Bütün bu süreç bir yığın karar aşamasını beraberinde getiriyor. Ekonomiyi bilmek doğru kararlar almayı daha olası kılıyor.

Bugün tarlada güneş altında çalışan bir çiftçinin 3 metre karelik bir dükkânda döviz alıp satan birinden daha az kazandığını görüyoruz. İnsanlar arasında oluşan bu gelir farklılıklarının nedeni nedir, paranın ekonomideki işlevi nedir, bilmiyoruz. Bir ekonomide neden para olmalıdır? Ekonomideki para miktarının ihtiyaç duyulanın üzerinde ya da altında olmasının ekonomik sonuçları nelerdir? Niçin ülkeler arasında ticaret serbestleştirilmeye çalışılıyor? Uluslararası işbölümü ve uzmanlaşma ülkelere ve insanlara ne gibi avantajlar sağlar? Bir malın üretimi tek bir büyük firmayla mı, birkaç büyük firmayla mı, yoksa yüzlerce küçük firmayla mı yapılmalıdır? Bir ülkenin istihdam düzeyini belirleyen temel faktör nedir? Bunların hangisi, hangi iktisadi aktörlerin (*devlet, firma, hanehalkı gibi*) lehine ya da aleyhinedir?

Bu soruların ve daha fazlasının cevabını **Ekonomi** veya diğer adıyla **İktisat** bilimi vermektedir. Temelde **Ekonomi** biliminin amacı; ne üretileceği, nasıl üretileceği ve ne kadar üretileceği sorularına

karşılık bulmaktır. Bu sorulara cevap verebilmek için **Ekonomi** bilimini öğrenmek gerekir. **Ekonomi** bilimi, bu sorulara etkin çözümler bulmaya yönelik düşünce, teori ve ekonomik analiz tekniklerinin tümünü kapsar. Ekonomik analiz ise, insanın ekonomik davranışlarını anlama ve belirleme çabasıdır.

1.1. Ekonomi Nedir?

Ekonomi temelde “*Ne üretilmektedir?*”, “*Nasıl üretilmektedir?*” ve “*Kimin için üretilmektedir?*” sorularına odaklanmaktadır. Ekonomi bilimi kişilerin ve toplumların, önceki nesiller ve doğa tarafından kendilerine sağlanmış olan kıt kaynakları kullanmak konusunda yaptıkları tercihleri analiz eder. Kaynaklarımız sınırlı, ihtiyaçlarımız ise sonsuzdur. Ekonomi bilimi de sahip olduğumuz kıt kaynaklarla sonsuz ihtiyaçların en verimli biçimde nasıl karşılanabileceğini araştırır.

Ekonomi bilimi neyin, nasıl ve ne kadar üretileceği sorularına **etkin** çözümler bulmaya yönelik olduğuna göre, burada **etkinlik** kelimesinin anlamı önemlidir. **Ekonomi** biliminin sürekli öne çıkan bu üç temel sorusunu “*etkin kaynak dağılımı sorunu*” olarak özetlemek mümkündür. **Adam Smith** *etkin kaynak dağılımında piyasanın işlevini merkeze koyarak* kapitalist sistemin lideri olmuştur. Kaynak dağılımının etkin olması zorunluluğu iki temel kısıta bağlıdır: Birincisi, kaynakların kıt oluşudur. İkincisi de, insanın kendi çıkarını takip etmesi ve kendi çıkarını maksimize etme davranışıdır. Bu davranış, Adam Smith’e göre, doğal kanun (*natural law*) gereğidir.

İnsanların isteklerine her gün yeni birisi eklenir. Tüm insanların isteklerinin tamamının karşılandığı bir dünya düzenini kurmak çok güçtür. Çünkü insanların sınırsız isteklerini karşılamaya yarayan mal

ve hizmetlerin üretiminde kullanılan kaynaklar sınırlıdır. Dolayısıyla insanlar kıtlık sorunuyla karşı karşıyadır. İnsanların arzu ve isteklerinin sonsuz, ihtiyaçları karşılayacak kaynakların ise sınırlı olduğu gerçeği kabul edilmeden **Ekonomi** bilimi düşünülemez. Çünkü Ekonomi bilimi kıtlık gerçeğine dayanır. Yani bir kıtlık bilimidir.

Peki, yaşam düzeyini yükseltmek için ne yapılmalıdır? Toplumun istihdam seviyesini belirleyen temel faktör nedir? Bu gibi can alıcı sorulara cevap verebilmek için gerçek hayatın karmaşasından sıyrılmak gerekir. Örneğin, ıssız adaya düşen, tek başına yaşamak ve bunun için çalışmak zorunda olan **Robinson Crusoe**'yu düşünelim. **Crusoe**'nun adada tek başına yaşayabilmek için gereken çalışma süresi, adada nasıl bir hayat standardına sahip olmak istediğine göre değişecektir. Eğer ağaçlardan topladığı meyvelerle beslenmeye ve bir mağarada uyumaya razı ise günde birkaç saat çalışması yeterli olacaktır. Geri kalan zamanını bolca kumsalda güneşlenerek, uyuyarak geçirebilecektir. Bu şekilde düşük bir geçim düzeyine razı olmaz ise, sadece meyve değil, balık, et vb. yiyeceklerle beslenmek ve küçük bir kulübede yaşamak isterse günlük çalışma süresini artırması gerekecektir. Sonuç olarak, **Crusoe**'nun günde kaç saat çalışacağını belirleyecek olan şey, nasıl bir yaşam sürdürmek istediğidir. Yani hayata bakış açısıdır.

İnsanların hayata bakış açısı ya da yaşam standardına yönelik beklentileri, çalışarak elde edilen ürünlerle sağlanan tatmin ile çalışmanın zahmeti arasında yaptıkları karşılaştırmada ortaya çıkar. Kimileri çalışmanın zahmetini gözünde büyütür ve yaşamını bir şekilde devam ettirebilecek düzeyin üzerinde çalışmaya gerek görmez. İşte **Robinson Crusoe**'nun adada yapacağı şey de budur; elde ettiği

tatmin ile katlandığı zahmeti karşılayacak ve bunlar birbirine eşitleninceye kadar çalışacaktır.

Tabii ki insanların aynı zamanda gelecekleri için de çalıştıkları ve geleceğe yönelik tedbirler aldıkları unutulmamalıdır. Geleceklerinin daha iyi ve daha güvenli olmasını isteyen insanlar çalışma sürelerini artırarak geleceğe **yatırım** yaparlar. Yatırım yapmak, yani gelecek için üretim yapmak, ek bir çalışma gerektirir. Bu da Crusoe'nun adada günlük yaşamını devam ettirebilmek için yaptığı çalışmanın üzerine bir de geleceğe yönelik birikim elde edebilmek için ekstra çalışması gerektiği anlamına gelir. Bu durumda, elde ettiği tatmin ile katlandığı zahmeti karşılaştırırken gelecekte sağlayacağı **faydayı** da dikkate alacaktır.

Crusoe'nun bu karar süreçlerinde belirleyici olan bir faktör de, adadaki fiziksel çalışma olanaklarıdır. Yani adadaki **doğal kaynaklar**, iktisadi adıyla **sermaye donanımı** önemlidir. Eğer adada yeteri kadar doğal kaynak, alet, teçhizat yoksa çalışma süresini artıramayacaktır. Ancak bu **kısa dönemde** böyledir. **Uzun dönemde** Crusoe adaya adapte olarak ve doğal becerilerini artırarak alet, teçhizat yapabilir ve çalışma olanaklarını genişletebilir.

Daha detaylı bilgi için bakınız; İlker PARASIZ, İksidadın A B C'si, Ezgi Kitabevi, 8. Baskı, s.s. 3-7.

Sonuç olarak, **Ekonomi** (*İktisat*) davranışsal bir bilimdir. Üretim, dağıtım, tüketim, ticaret, değişim ve bölüşüm ile ilgili etkinliklerin bütünü ile bunlarla ilgili davranışları inceleyen bir bilim dalıdır. **Ekonomi** sözcüğü “*oikia*” (Yunanca: *Ev*) ve “*nomos*” (Yunanca: *Kural*) köklerinden gelir ve “*ev yönetimi*” anlamındadır. Geniş çerçevede bakıldığında, Ekonomi bireylerin nasıl tercih

yaptıklarını incelemektedir. Bireysel tercihler bir araya geldiğinde sosyal tercihler ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan, iktisadi olarak **tercih** oldukça önemlidir. Tercihe yön verense, ileride etraflıca ele alınacak olan, **alternatif maliyet** ya da diğer adıyla **fırsat maliyeti**dir.

Ekonomi kavramını, “*üretim, ticaret, dağıtım ve tüketim, ithalat ve ihracattan oluşan bir insan aktivitesi*” olarak tanımlamak mümkündür. İnsanın ihtiyaçlarını karşılamada yapılan her türlü faaliyeti içerir. Ekonomi belli bir bölge içindeki ekonomik sistemden oluşur. Bu sistem o bölgedeki işgücünü, sermayeyi, doğal kaynakları; üretim, ticaret ile dağıtımda rol alan ekonomik kuruluşları ve o bölgedeki mal ile hizmetlerin tüketimini içerir. Bir ekonomi teknolojik evrim, tarih ve sosyal organizasyon ile coğrafya, doğal kaynaklar, gelir ve ekoloji gibi ana faktörlerin birleşmesiyle oluşur. Tüm meslekler, kuruluşlar veya ekonomik faaliyetler ekonomiye katkıda bulunur. **Tüketim**, **tasarruf** ve **yatırım** ekonominin çekirdek öğelerindendir ve **piyasanın** dengesini belirler.

1.2. Ekonomi Neden Öğrenilmelidir?

Geçmişten bugüne gerçekleşen ekonomik olaylar ve alınan ekonomik kararların toplumun yaşam kalitesi ve yapısı üzerinde çok büyük etkileri oldu, olmaya da devam ediyor. Ekonomik olaylar ve kararlar toplumun sadece fiziksel yapısını değil, aynı zamanda karakterini de şekillendirdi. Buna verilebilecek ulusal bir örnek, **24 Ocak 1980** tarihinde Türkiye’de ekonomi literatürüne geçen ve yapısal dönüşümleri içeren bir dizi iktisadi kararın açıklanmasıdır. Sonrasında başlayan ekonomik serbestleşme süreci Türkiye’de toplumsal değişimi de beraberinde getirmiştir.

Uluslararası örnek için daha eskilere gitmek ve **Sanayi**

Devrimi'ni ele almak belki de daha faydalı olacaktır. Çünkü **Sanayi Devrimi** ekonomik çerçevede bugünün başlangıç noktasıdır. **Ekonomi** biliminin ilk adımıdır. Hemen sonrasında **Adam Smith** tarafından kaleme alınan **Ulusların Zenginliği (1776)** kitabı **Ekonomi** biliminin temellerini atmıştır. Modern ekonomik teori ve analizin **Ulusların Zenginliği (1776)** ile başladığı kabul edilir. Smith, doğa kanunlarına dayanan insan davranışları üzerinden giderek piyasa mekanizmasını ve onun düzenleyici rolünü keşfetmiştir. **David Ricardo, Karl Marx, Thomas Maltus** gibi isimler bu değişim ve gelişime mantıklı açıklamalar üretmeye çalıştılar.

Diğer taraftan, **Sanayi Devrimi** İngiltere'nin sosyal yapısını değiştirmiş, kırsal alandan şehre göçü artırmıştır. Çünkü bu sayede üretim verimliliği, üretim teknolojisi ve ulaşım olanakları gelişmiştir. **Sanayi Devrimi**, kısaca, *İngiltere'de 18. yüzyılda buhar gücüyle çalışan makinelerin keşfiyle endüstriyel üretimin doğması, bunun da sermaye birikimini artırmasıdır.*

Dolayısıyla *toplumu bilmek, toplumsal değişimi anlamak için Ekonomi* bilimini öğrenmek fayda sağlar. 1990'lı yılların ortalarında başlayan ve günümüzde iyice hızlanan e-devrim (*internet teknolojileri*) de bu sürecin şimdilik son halkasıdır. Aynı şekilde, günümüzde meydana gelen *küresel olayları anlamak* için de Ekonomi bilmek gerekir. Zengin ve fakir ülkeler arasındaki gelir uçurumu, Avrupa Birliği'nin ortak para birimi Euro'ya geçiş süreci, 2001 yılında İkiz Kuleler'in vurulması gibi pek çok küresel gelişme **Ekonomi** ile öyle veya böyle ilişkilidir.

Unutulmamalıdır ki, çevredeki gelişmelere farkındalık geliştirmiş *duyarlı bir vatandaş olmak*, temel ekonomik meseleleri

anlamaktan geçer. 1970’lerde yaşanan iki petrol krizini bilmeden 1980’lerin başında küresel ekonomide başlayan serbestleşme hareketini ve bunun 2008 Küresel Finans Krizi ile sonuçlanmasını anlamak mümkün değildir. Çünkü petrol ihraç eden OPEC ülkelerinin petrol fiyatlarını aşırı biçimde artırmaları sonucu 1973 ve 1979 yıllarında gerçekleşen iki petrol krizi, hükümetlerin artan enflasyon sorunuyla mücadele politikalarını yoğunlaştırmış ve ekonomilerin resesyona girmesine yol açmıştır.

Bu resesyon enflasyonu yavaşlatsa da işsizliği artırmıştır. Durgunluk ve üretimde daralan kâr marjı ülkeleri yeni ekonomik arayışlara itmiş ve küresel ekonomide finansal serbestleşme hareketleri yoğunlaşmıştır. Bu gelişmelerin sonucu olarak, dünya ekonomisi reel ekonomiden finansal ekonomiye kaymış ve paradan para kazanma dönemi başlamıştır.

8

Enflasyon: Fiyatlar genel düzeyinin toptan ve sürekli yükselişidir.

Resesyon: Durgunluk anlamına gelir, ekonomik çöküş olarak nitelendirilir. Kısaca, çıktı (üretim) miktarının azalması, işsizliğin artması olarak tanımlanır. Teknik tabirle, GSYH’nın iki veya daha fazla çeyrek dönem azalmasıdır.

Sonuç olarak, insan hayatının en önemli unsurlarından biri olan Ekonomi aynı zamanda bir düşünce tarzı geliştirmek için, toplumu ve küresel gelişmeleri anlamak için, etrafındaki gelişmelere farkındalığı yüksek duyarlı bir insan olabilmek için öğrenilmelidir. Ekonominin en önemli misyonu, insana belli bir düşünce biçimi ve analiz becerisi kazandırmasıdır.

Daha detaylı bilgi için bakınız; Karl E. CASE, Ray C. FOSTER ve S. M. OSTER (2012), Ekonominin İlkeleri, Palme Yayıncılık, 9. Baskıdan Çeviri, s.s. 2-7.

Ekonominin temelini oluşturan 3 ana kavram (fırsat maliyeti,

marjinalizm, etkin piyasalar) anlaşıldığında, insanların günlük olaylara ve gelişmelere bakış açıları da değişecektir.

1.2.1. Fırsat Maliyeti

İnsanlar elde ettikleri gelirleri piyasadaki mal ve hizmetler arasında ne şekilde dağıtacaklarına karar vermek zorundalar. İşletmeler de ne üreteceklerine, ne kadar üreteceklerine, ürettikleri malı hangi fiyattan satacaklarına ve tesislerini nereye kuracaklarına karar vermek zorundalar. Bu gibi iktisadi aktörler karar verirken çoğu zaman, doğal olarak, ikilemde kalırlar.

Dolayısıyla bir karar verildiğinde, seçeneklerden birine karar vermenin maliyeti, o kararın alternatifi olan diğer seçeneği tercih etmemekten kaynaklanan kayıp olmaktadır. Bu bakımdan, bir kararı verirken vazgeçmek zorunda kaldığımız en iyi alternatife, o seçeneğin **fırsat maliyeti** denir. Bu kavram, **alternatif maliyet** olarak da bilinmektedir. Fırsat maliyetinin oluşmasının nedeni, kaynakların kıt olmasıdır. Kaynaklarımızın sınırlı olduğu bilinmektedir. En önemli kaynağımız da zamandır. Kıt kaynak insanı tercih yapmaya mecbur kılar. Tercih ise alternatif maliyeti doğurur.

1.2.2. Marjinalizm

Tercih söz konusu olduğunda ortaya çıkan bir diğer kavram **marjinalizm** olmaktadır. Çünkü bir kararın faydalarını ve maliyetlerini ölçerken, sadece o karar dolayısıyla ortaya çıkan fayda ve maliyetleri ölçmek önem arz etmektedir. Yani **marjinalizm**, verilen bir karar dolayısıyla oluşan ek faydanın veya maliyetin incelenmesidir.

Marjinalistler analizlerinde üretici ve tüketicilerin rasyonel

olduğunu varsayarlar. Bireylerin karar süreçlerindeki davranışlarını incelerken marjinal değişikliklere odaklanırlar. Dolayısıyla tüketici davranışı toplam faydadan ziyade marjinal faydaya göre, üretici davranışı ise toplam maliyetten ziyade marjinal maliyete göre incelenir. Marjinalistler ayrıca fiyat belirlenme sürecinde talebe ağırlık verirler. Klâsikler gibi üretim maliyetlerine ve arza odaklanmazlar. Marjinalistler talep ile marjinal fayda arasında bağlantı kurmuşlardır.

Marjinalist analizde rasyonel tüketici dengesini inceleyen ilk teorisyen Gossen'dir. Birey ile obje arasındaki ilişkinin esasını **fayda** oluşturur. Birey bu ilişkide **maksimum faydayı** sağlama amacındadır. **Birinci Gossen Kanunu**'na göre, bir isteği doyma noktasına kadar karşılamaya kesintisiz devam eden bireyin elde ettiği tatmin giderek azalır. Bu da **azalan marjinal fayda** olarak adlandırılır. Ancak Gossen'in asıl katkısı, **fayda maksimizasyonu** ile ilgili olan ikinci kanundur. Rasyonel tüketicinin zihninde, karşılanacak istemleri arasında bir tercih sıralaması vardır. Çünkü kaynaklar kıttır. Birey elindeki sınırlı kaynakları çeşitli isteklerinin tatminine tahsis ederken en çok faydayı sağlamayı amaçlar. Bunun için de rasyonel tüketici parasını alternatif malların tüketimine harcarken her mal için harcadığı son (marjinal) liradan eşit fayda sağlayacak şekilde gelirini dağıtır. **İkinci Gossen Kanunu** olarak bilinen bu yaklaşım marjinalizmin temelini oluşturur.

Durumu bir de maliyet açısından inceleyelim. Farz edin ki, müzik piyasasında bir prodüktörsünüz. Gelecek vaat eden bir müzisyen ile 1 milyon TL karşılığında bir albüm sözleşmesi yaptınız. Bu sözleşme varsayalım ki besteler, aranje, video klip, reklam ve dağıtım dahil maliyetleri kapsıyor olsun. Bu müzik şirketiniz için

batık maliyettir. Albümün CD olarak çoğaltılmasının maliyeti ise her bir CD için 7 TL olsun. İşte bu 7 TL de albümün marjinal (*ek*) maliyetidir. Bu açıdan albümün yeterli satış rakamına ulaşp, kâr edip etmeyeceği önemlidir. Bu da albümün satış fiyatının marjinal maliyetinin üzerinde olup olmaması ile ilgilidir. Şirket albümü marjinal maliyetinden yüksek fiyata satabildiği sürece kâr elde edecek ve üretime devam edecektir. Bu noktada şirketin başta yapmış olduğu sözleşmenin maliyeti anlamsızlaşır. Üretilen her yeni CD'nin maliyetini, yani marjinal maliyeti, kurtaramayan şirket karar süreçlerini gözden geçirecektir.

Batık Maliyet: Yapılmak zorunda olan ve bir kez yapıldığında geri paraya çevrilemeyen yatırım.

Marjinal Maliyet: Bir birim daha fazla mal ve hizmet üretebilmek için yapılması gereken ek maliyete denir.

Marjinal Fayda: Bir birim daha fazla mal ve hizmet tüketildiğinde elde edilen ek tatmindir.

11

1.2.3. Etkin Piyasalar

Büyük bir markete haftalık alışverişinizi yapmaya gittiniz. Alışveriş sepetinizi doldurup kasaların olduğu yere yöneldiğinizde hangi kasayı seçerdiniz? Elbette bekleyen müşterilerin az olduğu kasaya yönelirdiniz. Ancak herkes sizin gibi düşüneceğinden genelde kasalarda bekleyen müşteri sayısı birbirine çok yakın olur. Böyle bir durumda hangi kasadaki işlemlerin hızlı yapıldığına bakmak ve ona göre hareket etmek de mümkündür.

Fakat insanlar daima bu tip kâr olanaklarını araştırdığından ve bu tip fırsatlar diğer insanlarca hemen değerlendirildiğinden, bu fırsatlar sık karşımıza çıkmaz. Bu şekilde beliren kâr fırsatlarının hemen değerlendirilmesi ve ortadan kaldırılması durumunda ortaya

çıkan piyasalara **etkin piyasalar** denir.

***Piyasa:** Alıcı ve satıcıların bir araya gelerek mal ve hizmet alışverişi yaptığı oluşumlardır.*

Herkesin bilgiye aynı zamanda ve tam olarak ulaştığını varsayan etkin piyasalar görüşünün aksine tabii ki kâr olanaklarının olduğu zamanlar da vardır hayatta. Birileri bilgiyi daha önce almış olabilir, bazılarının bilgileri diğerlerine göre daha fazla olabilir, bazıları da ileriye görme hususunda daha becerikli olabilir. Bilgi çok hızlı yayılan bir kavramdır.

*Bir iktisatçı ve fizikçi sokakta birlikte yürüyüşü çıkmışlar.
Fizikçi köşede bir yerde 100 TL'lik bir banknot görmüş.
İktisatçı olan arkadaşına dönerek "Bak şurada yerde 100 TL'lik bir banknot var" demiş. İktisatçı hiç oralı olmamış ve şöyle cevap vermiş;
"Bu imkânsız! Eğer yerde 100 TL olsaydı, şimdiye kadar biri çoktan onu alırdı."*

12

1. 3. Ekonomi Bir Bilim Midir?

Ekonomi, diğer adıyla iktisadın bir bilim olup olmadığı yaklaşık iki yüz yıldır tartışılmaktadır. Bir bilim olduğunu kabul edenler olduğu gibi aksini iddia edenler de vardır. Ayrıca bu iki zıt görüşü bağdaştırmaya çalışan görüşler de mevcuttur.

Ekonomi bilimini kabul edenler, bu alanın bir bilimin sahip olması gereken tüm özelliklere sahip olduğunu ileri sürerler. **Ekonomi**, Fizik, Kimya ve Biyoloji gibi bilimlerin özelliklerine sahiptir ama bunlar gibi tümüyle de bilim sayılamaz. Çünkü **Ekonomi** biliminin teori yaratma ve test etme yolunda eksikleri vardır.

Ekonominin bir bilim olmadığını savunanlar bunu iktisadın

insan davranışlarını inceleyen bir sosyal bilim olmasına dayandırır. Bir sosyal bilim olarak Ekonominin vazifesi *açıklamak, öngörmek veya deney yapmaktır*. Ekonomi insan davranışlarını *anlamak* ile yetinmek durumundadır. Fizik, Kimya veya Biyoloji gibi *gerçek bilim* olamaz.

Bilimler *doğal bilimler* ve *sosyal bilimler* olarak iki ana gruba ayrılmaktadır. Bu ayrım, bir sosyal bilim olan **Ekonominin** Fizik, Kimya ve Biyoloji gibi doğal bilimlerden farklı olduğunu gösterir. Ancak “*bilimler birbirlerinden kullandıkları metodoloji ile değil, inceledikleri konu ile ayrılırlar*” görüşünü savunanlar da vardır. Bu görüşü savunanlar doğal ve sosyal bilim ayrımının yapılamayacağını öne sürerler. Bu görüşe uygun olarak **Milton Friedman Ekonomi** biliminin *doğal bilimlerden* farkı olmadığını iddia eder.

Metod: Soruna veya soruya işlevsel yaklaşımın çeşitlerini ifade eder.

Metodoloji: Metodlarla ilgili kavram, kural ve teorinin yanında bilgi teorisi, bilgi felsefesi ve bilgi sosyolojisi ile ilgilidir.

Hâlbuki *doğal bilimler* genelde “*madde*” ile uğraşırken **Ekonomi** “*insan*” ile uğraşır. İnsanın maddeden farkı, düşünme ve öğrenme yeteneklerine sahip olmasıdır. Buna bağlı olarak, karar ve davranışlarını da değiştirebilir. Dolayısıyla insan davranışlarıyla ilgili geleceğe yönelik tahminler yapmak mümkün değildir. Bu değişkenlik, *doğal bilimlerde* uygulanan araştırma yöntemlerinin **Ekonomi** bilimine uygulanmasına imkân vermez. **Karl Popper**, *doğal bilimler* ile **Ekonomi** arasındaki farkı “*ekonomide sabit unsurlar yoktur*” diyerek açıklamıştır.

Hangi tür düşüncenin bilim sayılıp sayılmayacağı konusunda ilk başlarda *bilgiye yönelik* ve belli bir mantığı olan *düzenli bilgiler* bilim

olarak kabul edilmekteydi. Sonradan *deneyle test edilebilen* bilgiler bilim sayılmaya başlamıştır. Ekonominin konusu ve içeriği de zaman içinde önemli değişimler geçirmiştir.

Doğal bilimlerde deneysel çalışmalar ve bulgular bilimsel analizin esasını oluşturmaktadır. Deneysel bulgulardan teoriye, daha kapsamlı deneysel çalışma ve bulgulardan da açıklama gücü daha genel ve daha yüksek teorilere ulaşacak bir yöntem izlenmektedir. Ekonomi biliminde ise böyle bir yöntem izlenmemektedir. Düşünce, teori ve analizdeki gelişme; tarihsel, toplumsal, politik, ideolojik pek çok çevresel faktöre bağlı olarak oluşmaktadır. Ayrıca ekonomi biliminin profesyonelleşmesi suretiyle bu bilim mensuplarının içsel çabaları da gelişimi etkilemektedir.

18. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyılın ilk yarısına kadar **Adam Smith** için ekonominin konusu “*ulusların zenginliğinin niteliği ve sebepleri*” olmuştur. Sonrasında **David Ricardo** ve **J. S. Mill**’e göre “*yeryüzü üretiminin dağıtımını düzenleyen yasalar*” öne çıkmıştır. 1870 yılından sonra ise **Ekonomi** “*alternatif kullanım olanaklarına sahip kıt kaynakların kullanımıyla ilgili insan davranışı*” ile ilgilenen bir bilim dalı olarak tanımlanmıştır.

Bu değişimler yaşanırken içerik olarak **Klasik İktisat** mikro ve makroekonomiye, **Neo-Klasik İktisat** büyük ölçüde mikro ekonomiye, **Keynesyen İktisat** mikro ekonomiyi ihmal ederek makro ekonomiye ve sonradan icat edilen **Neo-Klasik Sentez** de bir bütünün parçaları olarak mikro ve makro ekonomiye odaklanmıştır.

Burada özetlenmeye çalışılan nedenlerle, **Ekonomi** *doğal bilimlere* göre daha karmaşık ve her an değişebilen bir **açık sistemi** konu edinir. *Doğal bilimler* **kapalı sistemlerle** ilgilenirken, bir *sosyal*

bilim olan **Ekonominin** konusunu **açık sistem** oluşturur. Yerçekimi, atomun parçalarına ayrılması ve vücuttaki kan dolaşımı gibi gerçekler baştan beri vardır ve keşfedilmeyi beklemektedir. Ekonominin konusu olan insan ve insanın içinde yaşadığı ortam ise gerek kurumlar gerekse kurallar açısından sürekli değişmektedir. Bu şekilde sürekli değişim içinde bulunan sistemlere **açık sistem** adı verilir.

Bu özelliği nedeniyle **Ekonomi** biliminin *doğal bilimlere* benzer *kesin* ve *sayısal* yasalara sahip olması söz konusu olmaz. Dolayısıyla “*bilimlerin metotları yönünden değil, konuları yönünden farklı olacağı*” görüşü *doğal bilimler* için geçerlidir. Bir *sosyal bilim* olan **Ekonominin** hem konusu hem de metodu *doğal bilimlerden* farklıdır.

Ekonomi biliminin bir sosyal bilim olarak *anlamak* ve *açıklamak* (1), *geleceği öngörmek* (2), *olayları kontrol etmek* ve *yönlendirmek* (3) gibi **üç temel görevi** vardır. **Ekonomi** bunları yerine getirebildiği ölçüde bilim sayılacaktır. Sonuç olarak, zamanla rasyonel bireyin fayda maksimizasyonuna odaklanan **Ekonomi** bilimi, diğer toplum bilimlerinden soyutlanmıştır.

Daha detaylı bilgi için bakınız; Vural F. SAVAŞ (2007), Varsayalım ki İktisat, Nobel Yayın&Dağıtım, 2. Baskı, s.s. 139-154.

1.4. Ekonominin Metodu

Ekonomi bilimi temelde neyin, nasıl ve ne kadar üretileceği sorularına karşılık bulmaya çalışır. Bu soruların karşılığının her çeşit değer yargılarından ve normatif etkilerden soyutlanarak araştırılması, yani ekonomi biliminin dar anlamda anlaşılması, pozitif-normatif ekonomi ayrımını ortaya çıkarmaktadır. Çünkü ekonomi biliminde temelde pozitif ve normatif sorulara cevap aranır.

1.4.1. Metodoloji Sorunu

Ekonomi bilimi söz konusu olduğunda, metodoloji ile ilgili sorunlar, belirli bir yöntemle ulaşılan açıklayıcı hipotezlerin farklı şekillerde yorumlanmasından kaynaklanmaktadır.

Burada tümdengelim ve tümevarım gibi yöntemler söz konusu olmaktadır. **Tümdengelim** yöntemi, belirli ön kabullerden hareketle mantıksal çıkarsama ile belirli sonuçlara ulaşmak olarak tanımlanabilir. Genelden özele veya tekil duruma doğru bir çıkarsama yürütülmektedir. Ön kabule dayanan çıkarsamaların tutarlılığı esastır. **Tümevarım** yöntemi ise, gözlem ve deneysel sonuçlardan hareketle genel geçerliliği bulunan teorilerin formüle edilmesini amaçlar. Özelden veya tekil durumdan genele doğru bir çıkarsama yürütülmektedir.

Mantıksal Pozitivizm (*logical positivism*) görüşüne göre bilim insanları başlangıçta test edilebilir olan teorileri formüle edecekler ve böylece gerçek gözlem ve verilerle teorinin kanıtlanması sağlanacaktır. Teorisinin doğruluğu ancak kanıtlanma aşamasını geçtikten sonra kabul edilecektir. **Karl Popper**, deneysel testlerle bir teorinin doğruluğunun değil, yanlışlığının kanıtlanabileceğini ileri sürmüştür. **Popper**'e göre, bir teorinin bütün alternatif testlerinin yapılması imkânsızdır. Yeni test edilebilir teorilerin kurgulanması ve bunların test edilerek yanlışlanması bilimsel faaliyetin özünü oluşturur (*Yanlışlama*). **Lacatos** bu görüşe itiraz etmiş ve teoriyi yanlışlama ya da doğrulama gibi bir durumun kesinlik arz edemeyeceğini belirtmiştir. Çünkü her teorinin açıklayamadığı kural dışılıklar bulunabilir. Bilim insanları alternatif araştırma programları ortaya koymalıdır.

Bu genel çizginin dışına çıkan ve farklı bir anlayışı ortaya koyan **Thomas Kuhn** olmuştur. **Kuhn** metodoloji tartışmalarına **paradigma** kavramını sokmuştur. Buna göre, bilim insanları belirli bir zaman ve mekânda hakim paradigma içerisinde adeta bulmaca çözerek bilimsel faaliyetlerde bulunurlar. Bilimsel faaliyet sürecinde hakim paradigma içerisinde çözümlemeler gerçekleştirilemiyorsa, yeni paradigma arayışları başlar. Yeni paradigmaların eskilerin yerine geçmesiyle bilimde devrim gerçekleşir. Ancak toplumlar yeni paradigmaya geçmek hususunda belirli ölçüde direnç gösterirler.

Daha detaylı bilgi için bakınız; Ahmet ERTUĞRUL (2014), Ekonomik Teori ve Analizin Tarihi, Efil Yayınevi, s.s. 1-18.

Çıcarsama: Bir önermeden düşünce yoluyla başka bir önerme çıkarma.

Hipotez: Gözlenen olay veya durumlardan çıkartılan, henüz test edilmemiş, fakat doğru olduğu tahmin edilen öneri.

Paradigma: Belirli bir toplumda, belirli bir zamanda paylaşılan hâkim inanç anlayışı, bilgi, kültür vb. değerlerin oluşturduğu genel bakış.

17

Metodoloji ile ilgili kavram ve tartışmaları kısaca özetledikten sonra, asıl meseleye, pozitif ve normatif ekonomiye geçelim. Çünkü ekonomi en nihayetinde *pozitif* ve *normatif* sorulara cevap aramaktadır.

Pozitif Ekonomi olayların nasıl olduğu ile ilgilenir. Sebep ve sonuç arasındaki ilişkileri araştırır. İnsanların belirli şartlarda yapacağı iktisadi tercihleri inceler ve tahmin eder. Şartların değişmesiyle insan davranışlarının da nasıl değişeceğini önceden tahmin etmeye çalışır. Yapıların ve davranışların iyi mi yoksa kötü mü olduğunu anlamaya çalışmaz. Yargılama yapmadan ekonomik sistemleri anlamaya uğraşır. Ekonomide sadece neler olduğunu ve bunların nasıl işlediğini

vurgular. Örneğin, bir malın fiyatı yükseldiğinde o malın talebinin azalması pozitif ekonominin konusudur. Fiyat yükselişi bir sebep, mala olan talebin azalması ise sonuç olduğundan, burada pozitif ekonomi sebep-sonuç arasındaki ilişkiyi belirlemeye çalışır.

Normatif Ekonomi ise iktisadi tercihleri belirler, çözüm ve tedbirleri önerir. Yani ne olması gerektiğine ya da toplumun karşılaştığı iktisadi sorunların nasıl çözümlenmesi gerektiğine bakar. Dolayısıyla ekonomik davranışların sonucuna bakar. İyi mi yoksa kötü mü olduklarına karar verir. Kötüyse nasıl düzeltilebileceğine dair fikirler öne sürer. Toplumun refahını dikkate alan değer yargılarından hareket eder. Ekonomik aktiviteler hakkında değer yargıları ve çözüm önerileri içerir. Genellikle politika iktisadı olarak da anılır.

Sonuç olarak, pozitif ekonomi olayların nasıl olduğuyla, normatif ekonomi ise nasıl olması gerektiği ile ilgilenir. Pozitif ekonomi kendi içinde *betimsel ekonomi* ve *ekonomik teori* olmak üzere ikiye ayrılır. **Betimsel** ya da diğer adıyla *tanımlayıcı ekonomi*, olayları ve gerçekleri açıklayan verilerin toplanmasıdır. **Ekonomik teori** ise verileri genelleyip yorumlar üretmeye çalışır. Sebep-sonuç ilişkileriyle ilgilenir.

Teoriler formel modeller üzerine inşa edilir. **Modeller** genellikle gerçeklerin bir kısmını atar ve böylece olayları basite indirger. Kimileri bu özetlemenin modelleri gerçekten uzaklaştırdığını savunurken, kimileri de bu özetlemeyi karmaşık olayları basite indirgediği için gerekli görür. Araştırılan konuya katkı sağlamadığı düşünülen bilgilerin modelden atılmasına **Ockham'ın Bıçağı** denir. Ekonomik teoriler zaman zaman yeni ve çelişkili verilerle karşı karşıya kalır. Verilerin toplanması ve bu vasıta ile ekonomik teorilerin

test edilmesi **amprik ekonomi** olarak adlandırılır.

Model: Bir teorinin resmi şekilde ifade edilmesidir. Yani iki veya daha fazla değişkenin ilişkilerinin matematiksel olarak ifadesidir.

Değişken: Farklı zamanlarda yapılan gözlemlerde farklı değerler alabilen ölçümlere verilen ad.

Teori ve modeller formüle edilirken dikkat edilmesi gereken iki tuzak ortaya çıkar. Bunlardan birincisi **Post Hoc Yanılgısı**'dır. “*Bundan sonra*” ve “*bundan dolayı*” gibi sebep-sonuç ilişkilerinde düşülen yaygın bir yanılgıdır. **Post Hoc Yanılgısı**'na göre; *olay A, olay B'den önce olursa, A'nın B'ye neden olduğunu söylemek her zaman doğru değildir.*

Mesela bazı önemli haberlerin ya da gelişmelerin borsayı etkilediği düşünülmektedir ancak araştırmalar borsadaki hareketlerin çoğunlukla rassal (*rastgele*) olduğunu göstermektedir.

Bir değişkenin değişmesiyle diğer değişken de değişiyorsa, bu ikisi arasında bir **korelasyon** var demektir. Korelasyonun varlığı, sebep-sonuç ilişkisini beraberinde getirmez.

Olayın bir parçası için doğru olan bir şeyin o olayın tamamı için doğru olduğunun belirtilmesi durumunda **Kompozisyon Yanılgısı** ortaya çıkar. Halbuki böyle bir tümevarıma her zaman gidilemez.

1.4.2. Diğer Şeyler Sabitken: Ceteris Paribus

Açıklanmaya çalışılan ne olursa olsun, açıklanan şey birden fazla faktörden etkilenir. Değişim ile ilgileniyorsak buna etki eden faktörleri de bilmek gerekir. Ama bazı durumlarda bazı etkileri diğerlerinden ayırmak durumunda kalırız.

Bir faktörün diğer faktörlerden arındırılması ve sadece o faktörün etkisinin araştırılması için **ceteris paribus** varsayımı kullanılır. Böylece ekonomik teorileri basitleştirmek ve ekonomik ilişkilerin sadece bizi ilgilendiren kısmına odaklanmak mümkün olur.

Latince “*diğer tüm durumlar sabitken*” anlamına gelen **ceteris paribus** kalıbı hemen hemen tüm bilimlerde kullanılan bir analiz yöntemidir. Böylece ele alınan konu analiz edilirken, bir değişkendeki değişme, diğer tüm değişkenlerin sabit olduğu varsayımıyla irdelenir. Örneğin, *bir malın fiyatı yükseldiğinde, ceteris paribus, o malın talep edilen miktarı düşer* önermesi sadece o malın fiyatı yükseldiğinde ve diğer tüm durumlar sabitken (*diğer malların fiyatları, tüketicinin geliri, zevk ve tercihleri*) malın talep edilen miktarının azalacağını ifade eder.

Sonuçta, iki değişken arasında ölçülebilir bir ilişkiden bahsedildiğinde bir etki-tepki ya da sebep sonuç ilişkisi söz konusu olur. Bu ilişkinin ifade edilmesinin de ekonomi biliminde değişik yolları vardır. İki değişken arasındaki ilişkinin yönünü ve kuvvetini belirlemede kullanılan bir yöntem, iki değişken arasındaki ilişkilerin **grafiksel** olarak gösterilmesidir. Değişkenler arasındaki ilişkiler **denklemler** yardımıyla da ifade edilebilir. Bu yollara başvurabilmek için çeşitli varsayımları kullanmak gerekir.

1.4.3. Varsayımlar

İktisatçıların görevi, sürekli değişen ekonomik veriler ve ilişkiler içinden, güncel sorunları aydınlatacak, kişi ve kurumlara izleyecekleri politikaları önerecek çözümler bulmaktır. İktisat, günlük yaşamda; insanın, şirketin, devletin ve tüm dünyanın karşılaştığı sorunların çözümüne yardımcı olmak için vardır. Ancak günümüz

İktisadî çözüm üreten bir bilim olmaktan hızla uzaklaşmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri de, sürekli değişen ekonomik ilişkilerin karmaşık etkilerini basitleştirmeye çalışan **varsayımlardır**.

Bazı teorisyenlere göre İktisat, bireylerin sezgi ve gözlem yolu ile oluşturdukları **varsayımlara** dayanan genellemelerden oluşur. Varsayımların gerçeklere dayandığını düşünen bu teorisyenler, buradan çıkan teorilerin de gerçek dünyaya uygun olacağını savunur. Dolayısıyla **varsayımların rolü**, teorileri test etmek değil, onlara temel oluşturmaktır.

İktisadın, her an değişen davranışlar ve ilişkilerden oluşan karmaşık bir sistemi incelemek zorunda kalması, İktisatçıların bazı varsayımlara başvurmasını zorunlu kılmıştır. Geleneksel İktisadın ve İktisat öğretiminin dayandığı bazı **temel varsayımlar** şöyledir:

21

- ✚ Birey gerek üretirken gerekse tüketirken rasyoneldir.
- ✚ Piyasalarda tam rekabet vardır.
- ✚ Ekonomideki bütün fiyatlar esnektir.
- ✚ Piyasalar kendiliğinden dengeye gelir.
- ✚ Bir üretim faktörünün fiyatı o faktörün üretime yaptığı katkıya eşittir.
- ✚ Ekonomik yaşamda toplumsal uyum vardır.

Bir konuyu incelemek için böyle varsayımlara başvurma gereği kaçınılmazdır. Ancak teorinin sonucu ortaya konulmadan önce bu varsayımların tümü veya tümüne yakın kısmı ortadan kaldırılmalıdır. Doğal bilimlerde ortaya konulan *yasalar*, geniş ölçüde varsayımlardan arındırılmış yasalardır. *Yerçekimi yasası gibi...* Ancak ekonomi

biliminde durum böyle değildir. Kurallar ortaya konulurken konu (**model**) dışı kalan *diğer değişkenler sabit (ceteris paribus)* varsayıldığı için, teori sonuçlandırılmadan önce varsayımların ortadan kaldırılması söz konusu değildir. Örneğin, para piyasasında “*Para talebi sabitken para arzı artarsa faiz oranı düşer*” denilir. Böyle bir sonuç aynı zamanda fiyatların sabit olup olmamasına, yurt dışına sermaye çıkışı olup olmamasına, yatırımcının beklentilerine vb. pek çok değişkene bağlıdır.

Batan gemiden kurtulan üç yolcu ıssız bir adaya çıkar. Etraflarında uzayıp giden kum tepeliklerinden başka bir şey yoktur. Kıyıda dolaşırken, dalgaların getirdiği kocaman bir konserve kutusu bulurlar. Açlıklarını bastıracak bir çare önlerine çıktığı için, konserve kutusunu sevinçle alırlar. Ancak konserve kutusunu nasıl açacaklarını bilemezler. Her biri kendi mesleğine göre çare üretir. Fizikçi olan, bir kaldıraç yapabilirse kutuyu havadan yere fırlatıp açabileceğini söyler. Kimyager olanı, ateş yakabilirse kutu içindeki kimyasal maddenin genleşip kutuyu açacağını anlatır. İktisatçı olana sıra geldiğinde, sakın bir sesle “Varsayalım ki, bir konserve açacağımız var” diye cevap verir.

Peki, kutu açıldı mı, kazazedeler hayatta kalmayı başardı mı?

Varsayalım ki, kutuyu açtılar!

1.4.4. Ekonominin Grafiklerle ve Denklemlerle İfadesi

Uçak biletlerinin ucuzlaması insanların daha fazla uçak yolculuğu yapmalarını sağlar. Faiz oranlarının yükselmesi konut satışlarını düşürür. Firmalar üretimlerini artırdığında istihdam artar. Akaryakıt fiyatlarının artışı insanların araba kullanımını azaltır.

Bu ifadelerin her biri iki değişken arasındaki ölçülebilir bir ilişkiden bahsetmektedir. Bu örneklerde bir etki-tepki veya sebep-sonuç ilişkisi söz konusudur. Bu tip ölçülebilen ilişkilerin ekonomi biliminde ifade edilmesinin değişik biçimleri vardır.

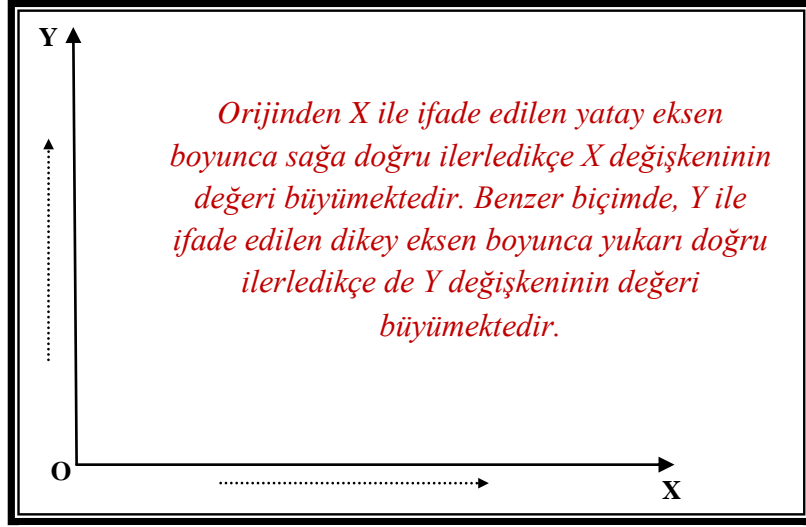
İki değişken arasındaki ilişkinin yönünü ve kuvvetini belirlemede kullanılan yöntemlerden biri, bu iki değişken arasındaki ilişkilerin grafiksel olarak gösterilmesidir. Görsel simgeler sözlü ifadeleri, sayısal bilgileri veya düşünceleri anlamayı kolaylaştırmaktadır. Sosyal bilimlerde en kantitatif olan bilim dalı ekonomidir.

Grafikler, önemli bazı ekonomik ilişkilerin varlığını görselleştirmekte ve göstermektedir. Zor olan bazı analizlerin daha basit biçimde ifade edilmesine ve anlaşılmasına yardımcı olur. Basit rakamlarla ifade edildiğinde hissetmenin, görmenin pek mümkün olmadığı eğilimleri ve ilişkileri göstermektedir. Bu nedenlerle grafikler **Ekonomi** biliminde anlama yeteneğini kolaylaştırmak için kullanılan görsel ifade türlerinden biridir. Bu alanda, tartışılan düşünce ve teorileri anlamak için görsel araçları kullanmayı ve yorumlamayı bilmek gerekir.

Ekonomik analiz, gerçek şartların basitleştirilmiş ifadesi olan modeller üzerine kuruludur. İktisadi modellerin çoğu, diğer değişkenler sabit tutularak basitleştirilmiş olan **iki değişken** arasındaki ilişkiyi tanımlamaktadır.

İki değişkenli her grafikte bir değişken X değişkeni, diğeri de Y değişkeni olarak adlandırılmaktadır. Y değişkeni dikey eksen, X değişkeni ise yatay eksen gösterir. Dikey ve yatay eksenlerde Y ve X değişkenlerinin değerleri ölçülür. İki eksenin kesiştiği nokta **orijin**

olarak ifade edilmektedir. Bu noktada her iki değişkenin değeri de sıfıra eşittir.

Grafik 1: Eksenler

Grafiklerin büyük bir bölümü, değişkenlerden birinin aldığı değer diğer değişkenin aldığı değeri doğrudan etkilediği veya belirlediği ilişkiyi açıklar. Bu iki değişken arasındaki ilişki nedenseldir. Bu nedensel ilişkiyi belirleyen değişken **bağımsız değişken**, bunun belirlediği değişken ise **bağımlı değişken** olarak adlandırılır. Örneğin, dondurma satışları ile hava sıcaklığı arasındaki nedensel ilişkiye bakıldığında, hava sıcaklığının bağımsız değişken, dondurma miktarının ise bağımlı değişken olduğu görülür. Genellikle bağımsız değişken yatay eksen, bağımlı değişken ise dikey eksen yer alır. Bunun önemli bir istisnası arz grafiklerinde görülür; arzı belirleyen fiyat olmasına rağmen bu bağımsız değişkene dikey eksen yer verilir.

Bir grafik üzerinde yer alan iki değişken arasındaki ilişkiyi tanımlayan çizgiye **eğri** denilmektedir. Bu eğri düz ya da eğik bir çizgi olabilir. Eğri düz bir çizgi halinde ise değişkenler arasında **doğrusal ilişki**; eğri düz değilse **doğrusal olmayan ilişki** var

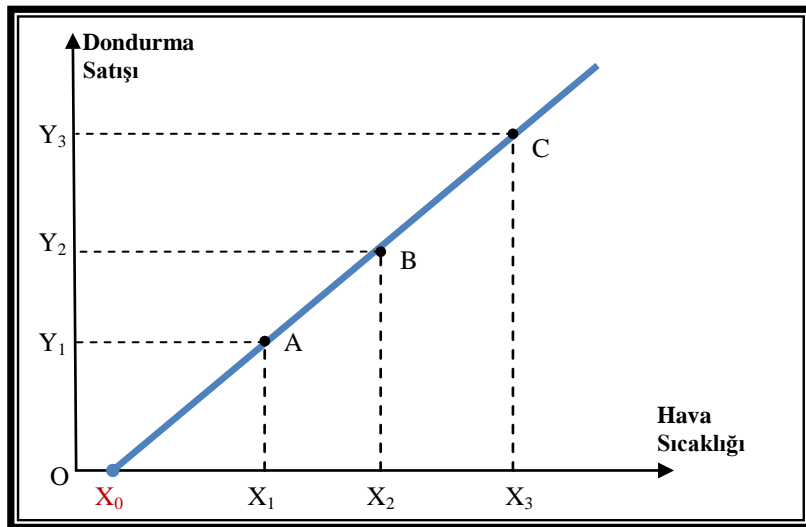

demektir. Bir eğrinin eğimi ise, değişkenler arasındaki ilişkinin negatif veya pozitif olduğunu belirler. Bunu yaparken, X eksenindeki değişkende meydana gelen bir değişime Y eksenindeki değişkenin ne kadar duyarlı olduğunu gösterir. Bir eğri üzerindeki iki farklı nokta arasında kalan kısmın eğimi, Y eksenindeki değişkende meydana gelen değişimin X eksenindeki değişkende meydana gelen değişim miktarına bölünmesiyle bulunur.

Bir değişkenin değerindeki artış diğer değişkenin değerindeki artışla bağlantılıysa, yani değişim aynı yönlüyse, iki değişken arasında **pozitif ilişki** var demektir. Bu ilişki, soldan sağa doğru artan eğimli bir eğri ile gösterilir. Aşağıdaki grafikte görüldüğü gibi, hava sıcaklığı arttıkça dondurma satışlarının artması pozitif eğimli bir eğriyi ortaya koyar. A noktasından B'ye bir hareket söz konusu olursa, bu noktalar arasındaki kısmın eğimi şöyle hesaplanır:

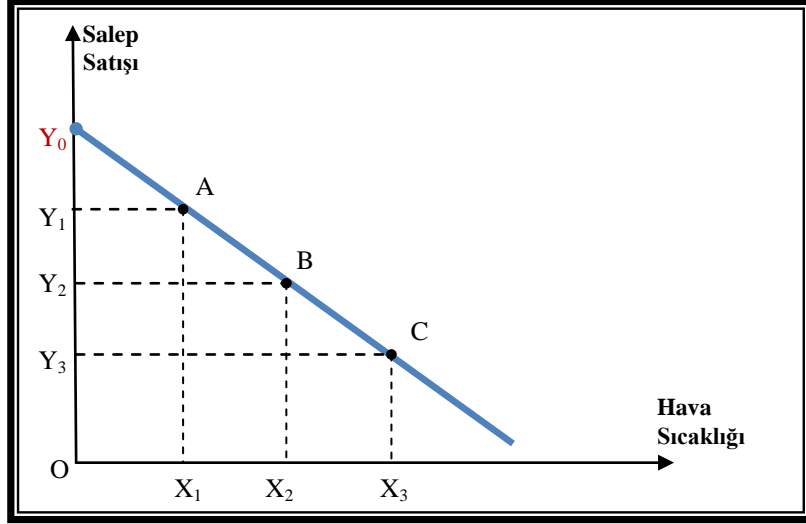
$$\frac{\Delta Y}{\Delta X} = \frac{Y_2 - Y_1}{X_2 - X_1}$$

Burada A noktasından B noktasına hareket edildikçe hem X hem de Y değerleri arttığı için eğim pozitiftir.

Grafik 2: Pozitif Doğrusal İlişki

Bir değişkenin değerindeki artış, diğer değişkenin değerindeki azalışla ilişkiyse iki değişken arasında **negatif ilişki** vardır. Bu ilişki, soldan sağa doğru azalan eğimli bir eğri ile gösterilir. Örneğin, hava sıcaklığının artması salep tüketimini azaltır ve bu ikisi arasındaki grafiksel ilişki negatif eğimli bir eğriyi ortaya çıkarır.

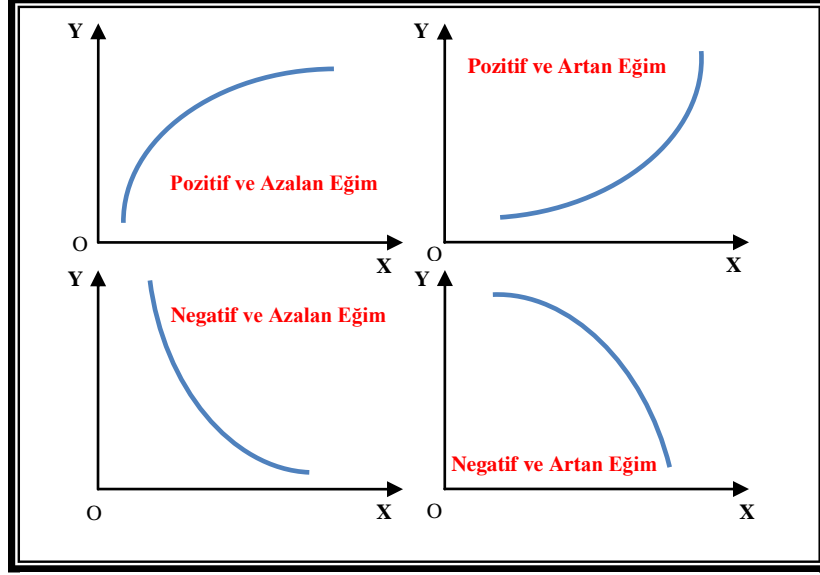

Grafik 3: Negatif Doğrusal İlişki

Bir eğrinin, *Grafik 2’de görüldüğü gibi*, yatay eksenini kesmesi durumunda (X_0) bu noktada Y değişkeninin değeri “0” olur. X_0 değerini alan X değişkeni için **yatay kesişme noktası** ortaya çıkar. Benzer biçimde, bir eğrinin, *Grafik 3’te görüldüğü gibi*, dikey eksenini kesmesi durumunda (Y_0) söz konusu noktada X değişkeninin değeri “0” olur. Y_0 değerini alan Y değişkeni için **dikey kesişme noktası** ortaya çıkar.

Düz bir çizginin (doğrusal bir eğrinin) eğimi üzerindeki her noktada aynıdır, yani sabit bir rakamdır. Böyle bir eğri üzerinde herhangi iki arasındaki eğim hesaplandığında daima aynı rakam bulunur. Yatay bir çizginin eğimi sıfırken, dikey bir çizginin eğimiye sonsuzdur.

Düz bir çizginin eğiminden farklı olarak, doğrusal olmayan bir eğri söz konusu olduğunda, bu eğrinin eğimi daima değişmektedir. Yani doğrusal olmayan bir eğri üzerindeki her bir noktanın eğimi birbirinden farklıdır.

Grafik 4: Doğrusal Olmayan Eğri Boyunca Eğimin Değişmesi

27

Grafik 4'ün üst sol köşesinde görüldüğü gibi, soldan sağa doğru gidildikçe eğimi azalan pozitif eğimli bir eğri söz konusudur. Sağ üst köşede ise pozitif ve artan eğimli bir eğri gösterilmektedir. Grafik 4'ün alt kısmında doğrusal olmayan negatif eğimli eğrilere yer verilmiştir. Doğrusal olmayan bir eğriye çizilecek teğetlerin yatay veya dikey eksen ile birleşim noktalarına bakıldığında eğimin arttığı veya azaldığı görülecektir. Bununla birlikte, doğrusal olmayan bir eğri belli bir noktaya kadar pozitif eğimli, sonra negatif eğimli olmak üzere bir kubbeyi veya belli bir noktaya kadar negatif eğimli, sonra pozitif eğimli olmak üzere bir tası da andırabilir. Bunlar ilerleyen bölümlerde ürün ve maliyet eğrileri olarak karşımıza çıkacaktır.

Bir grafiği okurken dikkat edilmesi gereken ilk şey, çizilmiş olan grafiğin soldan sağa doğru hareket edildikçe yukarıya doğru mu,

yoksa aşağıya doğru mu ilerliyor olduğudur. Solda sağa yukarıya doğru artan eğri pozitif eğimlidir. Bu durum, yatay ve dikey eksenlerdeki iki değişken arasında aynı yönlü ilişki olduğunu gösterir. Soldan sağa aşağıya doğru azalan bir eğri ise negatif eğimlidir. Bu durum ise, iki değişken arasında ters yönlü ilişki olduğunu gösterir.

Değişkenler arasındaki ilişkiler denklemler yardımıyla da anlatılabilir. Örneğin, tüketicilerin gelirlerinin %90'ını tükettiğini bir ortamda (*C tüketimi, S tasarrufu, Y geliri gösterirse*) bunun matematiksel ifadesi $C = 0,90Y$ ve $S = 0,10Y$ olur. Birey gelirinin %90'ını tüketiyorsa, bunun %10'unu da tasarruf ediyor demektir.

Daha detaylı bilgi için bakınız; Karl E. CASE, Ray C. FOSTER ve S. M. OSTER (2012), Ekonominin İlkeleri, Palme Yayıncılık, 9. Baskıdan Çeviri, s.s. 11-23.

Daha detaylı bilgi için bakınız; Gülden ÜLGEN (2014), İktisat Bilimine Giriş, Türkmen Kitabevi, 6. Baskı, s.s. 61-64.

28

1.5. Ekonomik Faaliyetlerin Analizi

İktisadi olaylar ve faaliyetler çeşitli ölçülere ve ayrımlara göre incelenir. Bunlar büyüklükleri, süreleri ve nitelikleri bakımından yapılmaktadır.

1.5.1. Mikro ve Makroekonomik Analiz

Bireysel olarak piyasaların ve ekonomik karar birimlerinin davranışlarıyla ilgilenen **mikro ekonomidir**. Karar birimleri, firmalar ve tüketicilerdir. Firmalar ne üreteceklerine, kaç tane satacaklarına; tüketiciler neyi kaç tane satın alacaklarına odaklanırlar. Bu karar süreçleri, ekonomide mal ve hizmetlerin neden üretildiğini açıklamaya yardımcı olur. Bu analizde karar birimlerinin yani bir kişinin, bir ailenin ya da bir firmanın iktisadi davranış ve faaliyetleri incelenmektedir.

Mikro ekonomi birey davranışlarını inceler. Birey ise **rasyoneldir**. Tüketici sınırlı geliriyle en yüksek faydayı elde etmeye çalışır. Üretici ise belli bir harcama ile en yüksek kârı elde etmeyi amaçlar. **Mikro ekonomi** *optimizasyon* doğrultusunda hedefleri maksimize veya minimize etmek için gerçekleşmesi gereken koşulları belirler. Optimizasyon matematiği, bu tekniğin insan davranışlarına uygulanıp uygulanamayacağına bakılmadan kullanılmıştır.

Mikro ekonomi birey davranışlarını piyasa adı verilen ve alıcıyla satıcıların bir araya geldiği bazen somut bazen de soyut ortamlarda inceler. Piyasaların genel ilke olarak **tam rekabet** koşullarında olduğu varsayılır. Tam rekabetin *kâr maksimizasyonu* kriterleri her tür piyasanın analizinde kullanılmıştır.

Mikro ekonominin zaman boyutu yoktur. Arz, talep ve fiyat arasındaki ilişkiler eş-anlı olarak ele alınır. *Örneğin, analizlerde ürün arzı talebe göre azalınca fiyat aynı anda yükselir. Hâlbuki bunun gerçekleşmesi için belli bir zaman geçmesi gerekir.* Bu özellik, yapılan analizleri ve önerilen politikaları gerçek dünyadan önemli ölçüde soyutlar.

Birey davranışlarını inceleyen **mikro ekonomi**, bireyin içinde yaşadığı çevrenin siyasal, sosyal ve kültürel yapısını, bankalar, devlet kurumları ve şirketler gibi kurumsal yapıları dikkate almaz. Teorinin bu eksiklerle gerçek koşullara uygulanması, yanlış sonuçlara neden olacaktır.

Mikro ekonomide fiyatların esnek olduğu kabul edilir. Fiyat derken sadece ürünün fiyatı değil, paranın fiyatı olan faizi, emeğin fiyatı olan ücreti ve doğal kaynakların fiyatı olan rantı da anlamak

gerekir. Hâlbuki gerçek dünyada fiyatlar çoğu zaman esnek değildir. Arz ve talep değişmelerine özellikle kısa dönemde tepki vermez.

Arz ve talep gibi birbirinden bağımsız ve birbirinin zıddı olarak düşünülen güçlerin değişmesi, esnek fiyatlar sayesinde daima arzın talebe eşitlendiği bir **denge** durumunu yaratır. Piyasalar mutlaka dengeye ulaşır, yani piyasalar temizlenir. Ne satılamayan ürün nede istenip de alınamayan ürün söz konusu olur.

Bu dengenin kendiliğinden ve piyasa güçleri tarafından sağlanacağı kabul edilir. Bu otomatik denge kavramı, piyasaya dışardan herhangi bir müdahaleyi gereksiz ve hatta zararlı görür. Başlarda tek bir piyasa için öngörülen denge kavramı, daha sonra ekonomideki bütün piyasaların birlikte dengeye ulaşacağı tezini gündeme getirmiş ve **genel denge** kavramı doğmuştur.

Mikro ekonomide dışsallıklar, kamusal mallar ve *monopol* piyasaları gibi piyasa hatası olarak kabul edilen durumlar dışında devlet müdahalesine izin verilmez. Serbest piyasa mekanizmasının ekonomiyi dengeye getireceğine inanılır. Dolayısıyla **mikro ekonomide belirsizlik** dikkate alınmamıştır. Ne birey davranışında ne de dışsal çevrede ortaya çıkması muhtemel ani değişmelere yer verilmemiştir.

Makro ekonomi ise ekonomiye bir bütün olarak bakar. Ülke çapındaki üretim miktarını belirleyen faktörlerle ilgilenir. Bireysel gelirden ziyade milli gelir üzerinde durur. Bireysel mal fiyatları ve göreceli fiyatlar üzerinde değil, genel fiyatlar düzeyi ve bunun nasıl değiştiği üzerinde durur. Burada bir toplumun yani bir milletin iktisadi davranış ve faaliyetleri incelenmektedir.

Mikro ekonomi sektör ve firmaların istihdamı ile ilgilenirken **makro ekonomi** toplam istihdam ve işsizlik ile ilgilenir.

1.5.2. Kısmi Denge ve Genel Denge Analizi

Mikroekonomik analizde bir malın veya bir üretim faktörünün fiyatının piyasada nasıl belirlendiği ve nasıl değiştiği iki farklı şekilde incelenir. Bunlardan birinde piyasalar arasındaki ilişkiler dikkate alınır, diğerindeyse bu dikkate alınmadan kısmi bir analiz yapılır.

Kısmi Denge Analizi, bir malın veya faktörün fiyatının piyasada nasıl belirlendiğini, değiştiğini piyasalar arasındaki ilişkileri dikkate almadan incelemektedir. Bu tür bir analizde “*diğer şeyler sabitken*” varsayımı yani *ceteris paribus* benimsenir. İktisadi birimler ve kararlar arasındaki bağıllık dikkate alınmaz, sadece incelenen olayın temel unsurları arasındaki fonksiyonel ilişkiler belirlenmeye çalışılır. Bu da sağlıklı ekonomik değerlendirmelerden uzaklaşılması sonucunu doğurmaktadır. Çünkü ekonomik olaylar arasındaki ilişkiler bu analizle sınırlandırılır.

Genel Denge Analizi ise bir mal veya faktör fiyatının piyasada nasıl belirlendiğini, değiştiğini incelerken piyasalar arasındaki karşılıklı ilişkileri dikkate alır. Ekonominin tümü hakkında genel bir bilgi sahibi olabilmek için üretim, tüketim ve bütün malların fiyatları arasındaki ilişkileri dikkate almak gerekmektedir. Bu bağlamda genel denge analizi ekonominin çeşitli kesimleri arasındaki karşılıklı bağıllıkları ve ilişkileri açıklamaktadır.

1.5.3. Statik, Mukayeseli Statik ve Dinamik Analiz

İktisadi olaylar ve faaliyetler gerçekleştikleri süreler bakımından üç şekilde incelenmektedir.

Statik Analiz, zaman unsuru ve onun getireceği değişikliklerin dikkate alınmadığı analizdir. İktisadi olay ve faaliyetlerin belli bir anı seçilmekte ve o andaki durumu incelenmektedir. Bir işletmenin veya bir ülke ekonomisinin belli bir andaki durumunun incelenmesi gibi...

Mukayeseli Statik Analiz, iktisadi olay ve faaliyetlerin belirli zamanlara ait durumlarının dikkate alındığı analizdir. Bu zamanlar ve durumlar sıralanmakta, karşılaştırılmakta ve bu değişik zamanlara ait durumlar incelenmektedir. Bu analizde bir iktisadi olayı oluşturan öğelerin iki ayrı zamandaki anlık durumları karşılaştırılmaktadır.

Dinamik Analiz, zaman unsuru ve bunun getireceği değişikliklerin göz önünde tutulduğu iktisadi olay ve faaliyetlerdir. Değişmelerle, bu değişmelerin sebepleri, yönleri iktisadi olay ve faaliyetler üzerinden belirlenmektedir. Bu analiz, kısa ve uzun dönem olmak üzere ikiye ayrılır.

Kısa dönemde toplumun üretim teknikleri ve sosyal davranışlarının değişmesi söz konusu değildir. Bu dönemde sadece çalışma saatleri veya çalışan sayısı değiştirilerek üretim hacmi değiştirilebilmektedir. Mal fiyatlarındaki değişimler bunların taleplerinde değişiklikler yaratmaktadır.

Uzun dönemde ise toplumun sosyal davranışlarının, sermaye malları hacminin, üretim hacminin, gelir seviyesinin, mallara karşı olan taleplerin değişime uğramasını sağlayacak kadar uzun bir süreç söz konusu olur. Burada sadece üretim tekniğinde değişim olmamakta, bütün unsurlar değişmektedir.

1.6. İktisadi Faaliyetlerin Çeşitleri

İktisadi faaliyetler kıtlığa karşı girişilen ve malların rasyonel idaresi şeklinde beliren, bilinçli, içinde bulunduğumuz zamana ve geleceğe ait davranışlardır. Bu faaliyetleri *üretim, dolaşım, bölüşüm* ve *tüketim* gibi dört ana başlık altında toplamak mümkündür.

Üretim, malların ihtiyaçları tatmine yarayacak hale gelmesine denir. **Üretim** kısaca fayda yaratmak olarak tanımlanabilir. Çünkü mal ve hizmetleri talep etmemizin amacı, fayda sağlıyor olmalarıdır. İhtiyaçlarımızı karşılayan malların esas kaynağı doğadır. Ancak bunların büyük bir çoğunluğunu üretim faktörleriyle işlemek gerekir. Çünkü doğanın bize verdiği daha çok hammadde. Dolayısıyla üretimi gerçekleştirmek için kullanılan emek ve sermaye gibi unsurlara da **üretim faktörleri** denilmektedir. **Üretim**, firma adı verilen iktisadi bir birimde, girişimcinin yönetiminde belli miktarda üretim faktörünün bir araya gelmesiyle gerçekleşmektedir.

Ekonomide değer yaratan her iktisadi faaliyet bir üretim işlemidir. Üretim faktörlerinin bir işlemde geçirilerek kullanılabilir bir mal veya daha faydalı bir mal haline dönüştürülmesiyle üretim **şekil faydasıyla** gerçekleşmiş olur. Bir malın daha çok bulunduğu fakat daha az talep edildiği yerden daha çok talep edildiği yere taşınmasıyla üretim **mekân faydasıyla** sağlanmış olur. Malların stoklanarak daha çok talep edileceği, daha faydalı olacağı zamana aktarılması da **zaman faydası** vasıtasıyla bir üretim işlemidir. Çünkü ürünün değeri artırılabilmektedir. Malların mübadele işlemi sonucu daha çok kullanım değeri atfedenlerin mülkiyetine geçmesi ise **mülkiyet faydasıyla** üretim sayılır.

Dolaşım, ihtiyaçların çokluğunun ve bunları karşılayacak malları yapabilmenin zorluğunun insanları ihtiyaçları olan malları mübadele yoluyla sağlamaya yöneltmesidir. Çünkü bazı maddeler sadece belirli ülke ve bölgelerde bulunurken, bazı mallar da özel bir beceri, teknik ya da uzmanlaşmayı gerektirebilmektedir. Farklı doğal şartlardan veya uzmanlaşma sonucu elde edilen elverişli şartlardan doğan mallar insanlar, bölgeler ve ülkeler arasında mübadelelere sebep olur. Böylece bir iktisadi faaliyet olarak servetlerin dolaşımı gerçekleşir. Bu sayede insanlar ihtiyaçlarını karşılamak için en elverişli, en az zahmetli, en verimli yolu seçmektedir. Dolayısıyla mübadele de bir üretimdir, lakin dolaylı bir üretimdir.

Başlarda mübadelenin gerçekleşebilmesi için karşı tarafında kabul edeceği bir mala sahip olması gerekmektedir. Artık günümüzde mübadele para vasıtasıyla yapılmaktadır. Alıcılar ve satıcılar piyasada buluşmakta, para malların el değiştirmesini sağlamaktadır. Para aynı zamanda malların mübadele değerlerini yani fiyatlarını göstermektedir.

Bölüşüm, gelirin bölünmesidir. Üretim yapabilmek için üretim faktörleri kullanılmakta, üretici mal ve hasıla gibi bir takım değerler yaratmak için üretim faktörlerine bir takım değerler harcamaktadır. İktisadi faaliyet paralı mübadeleye dayandığından, üretilen ürün de, bu süreçte kullanılan üretim faktörleri de para cinsinden ifade edilmektedir. Çünkü üretim sürecinde kullanılan üretim faktörleri de parayla alınmaktadır. Bu da üretim faktörlerinin üretimden aldığı pay, yani bölüşümü ortaya çıkarmaktadır. Üreticinin sattığı mallara karşılık aldığı paraya **satış hasılatı**, satın aldığı üretim faktörlerine ödediği paraya da **üretim maliyeti** denilmektedir. Üreticinin üretim maliyeti

olarak ödediği paralar üretime katılan üretim faktörü sahiplerinin gelirini oluşturmaktadır. Üretim denilen süreç hem bir takım malları hem de gelirleri yaratmaktadır. Bu gelirlerin üretime katılan faktörler arasında bir şekilde ve ölçüde paylaşılması bölüşüm ya da gelirin bölünmesi olarak adlandırılmaktadır.

Tüketim, ihtiyaçların doğrudan doğruya tatmini için mal ve hizmetlerin yok edilmesi veya zamanla yavaş yavaş kullanılmasıdır. Bu yok oluş veya zamanla kullanma bir ihtiyacı tatmin ettiği ölçüde **tüketim** sayılmaktadır. Malların ihtiyaçların karşılanmasında gerçekten kullanılıp kullanılmadığını bilmeye çoğu zaman imkân yoktur. Bu yüzden, malların tüketicilerin eline geçmesi, dayanıklı ve dayanıksız malların stok amacıyla dahi olsa tüketiciler tarafından alınması **tüketim** olarak kabul görmektedir. Yani gelirin tüketim malları satın almak için harcanan kısmı **tüketim** sayılmaktadır. Bu şekilde ihtiyaçların karşılanması sırasında mallar ortadan kalkabilir de kalkmayabilir de. Bazı mallar ise tüketildiği halde (*müzedeki eserler gibi*) hiçbir değişikliğe uğramamaktadır.

Aslında tüketim iktisadi faaliyetlerin başlangıç noktasını teşkil etmektedir. Çünkü bütün ekonomik faaliyetlerin temel motivasyon kaynağı ihtiyaçlardır. Ama aynı zamanda ekonomik faaliyetler zinciri tüketimle son bulduğu için en nihayetinde varış noktası da tüketimdir. Diğer yandan, hizmetler de mal sayıldığı için tüketim kavramı içinde değerlendirilmektedir. Çünkü ihtiyaçları tatmin etmektedir. *Bir doktorun hizmeti gibi...*

Bu dört temel iktisadi faaliyet (*üretim, dolaşım, bölüşüm, tüketim*) doğrudan veya dolaylı biçimde ihtiyaçların karşılanmasına yöneliktir. **İhtiyaç**, iktisadi faaliyetlerin çeşidini, hacmini, temposunu

tain etmektedir. Eksiklik duygusunu gidermeye yarayan, tatmin edildiğinde haz ve doyum, tatmin edilmediğinde acı ve üzüntü veren **ihtiyaçlar**, *zorunlu* ve *zorunlu olmayan ihtiyaçlar* olmak üzere ikiye ayrılır. **Zorunlu ihtiyaçlar**, insanın yaşamını devam ettirebilmesi için karşılanması zorunlu olan (*gıda, su gibi*) ihtiyaçlardır. **Zorunlu olmayan ihtiyaçlar** ise insanlar için yaşamsal olmayan ancak tatmin edildikçe insanlara haz ve doyum veren (*seyahat etme, otomobil sahibi olma gibi*) ihtiyaçlardır.

İhtiyaç kavramı *refahın belirlenmesinde* dikkate alınan önemli bir unsurdur. İhtiyaçların tatmini için insanların belirli bir satın alma gücüne sahip olmaları gerekir. Ancak kaynakların sınırlı, ihtiyaçların sınırsız olması, ihtiyaçların karşılanması sürecinde ekonomik sorunlara yol açar. İhtiyaçların *üç temel özelliği* vardır:

- ✚ Devamlı bir genişleme ve yenilenme halinde olan ihtiyaçlar **dinamik bir bünyeye sahiptir.**
- ✚ Zorunlu olanlarda sık, kültürel olanlarda sınırlı olmakla birlikte **ihtiyaçlar tekrarlanırlar.**
- ✚ Herhangi bir mala duyduğumuz ihtiyaç çok şiddetli olabilir, mal tüketildikçe ihtiyacın şiddeti azalabilir ve hatta tüketime devam edilmesi durumunda bıkkınlık verebilir. Dolayısıyla **ihtiyaçların şiddet dereceleri vardır.**

İhtiyaçları tatmine yarayan araçlara ise **mal** denir. Maddi görünüşe sahip olan maddeler gibi bu görünüşe sahip olmayan **hizmetler** de mal kapsamına girmektedir. Hizmetler faydalarını vermek suretiyle insan ihtiyaçlarını giderirken herhangi bir fiziksel

özellik taşımayabilirler. Herhangi bir maddeyi ya da hizmeti iktisadi anlamda mal haline getiren iki temel özellik; **fayda** ve **kıtlıktır**.

Mallar faydalıdır ve bunun olabilmesi için üç şartın gerçekleşmesi gerekir: (1) *Bir ihtiyaç bulunmalıdır*, (2) *insan bir maddeyi ihtiyacını gidermeye elverişli bulmalıdır* ve (3) *bu madde ihtiyaç duyan kimsenin fiilen yararlanabileceği yerde olmalıdır*. **Mallar kıttır** ve bu, mutlak anlamda değil nispi anlamda anlaşılır. Bütün mallar dünyadaki miktarları ile sınırlıdır. Ancak bunların bazıları insanların ihtiyaçlarına oranla fazladır. Bu nedenle fiyatları oluşmaz ve **serbest mallar** olarak adlandırılırlar. Bazılarıysa insan ihtiyaçlarına göre kıttır ve fiyatları oluştuğundan **ekonomik mallar** olarak tanımlanırlar. Bütün mallar faydalı olduğu halde, sadece ekonomik mallar kıttır.

Klâsik iktisatçılar bu iktisadi faaliyetleri birbirinden tamamen bağımsız ve zaman içinde birbirini izleyen faaliyetler olarak tanımlamıştır. *Modern iktisatçılar* ise zaman içinde birbirini takip eden *üretim, dolaşım, bölüşüm* ve *tüketim* faaliyetlerinin ayrı ayrı sıralanamayacağını ileri sürmüşlerdir. İktisadi faaliyetlerin tümü birbirine organik bağlarla bağlı bir bütünü teşkil etmektedir. Günümüzde gerçekten iktisadi faaliyetleri birbirinden ayırmanın ve ayrı ayrı düşünmenin imkânı yoktur. Çünkü aralarında yoğun bir etkileşim bulunmaktadır. Bu nedenle bir tarafta meydana gelen iktisadi bir olay kısa sürede ülke ekonomisinin diğer sektörlerine de yansımakta ve hatta küresel nitelik kazanabilmektedir.

İktisadi faaliyetlerin sosyal organizasyonu hangi ilkelere göre düzenlenirse daha etkin bir iktisadi organizasyon yaratılacağı geçmişten bugüne büyük bir sorundur. Günümüz toplum yaşamında

işbölümü ve uzmanlaşma o denli gelişmiştir ki, iktisadi faaliyetlerin iyi bir biçimde organize edilmesi ve kaynakların etkin dağılımı sorunu derinleşmiştir. İnsanların refah düzeylerini yükseltmek için izlenen yollar, uygulanan yöntemler ve kullanılan araçları **İktisadi Sistem** olarak ifade etmek mümkündür.

Bireyin bir üretim dalında devamlı olarak çalışıp o dalda bilgilerini artırmak suretiyle ehliyet ve kabiliyet kazanmasına **uzmanlaşma** denilmektedir. Bir üretim faktörünün, bir bölgenin veya endüstrilerin belli bir üretim dalı üzerinde durması demek olan **uzmanlaşma**, ekonomik birimler arasında işbölümünü ortaya çıkarmaktadır. İnsanların tüm ihtiyaçlarını kendi faaliyetleriyle elde ettikleri mallarla karşılamaları mümkün değildir. Dolayısıyla insanlar yetenekleri ölçüsünde farklı bir mal üretme ve ürettiği malın fazlalık kısmını diğer ihtiyaç duyduğu mallarla değiştirme yoluna gitmektedir. Böylece zamanla birbirleriyle alışveriş yapan ve belli dallarda uzmanlaşan insanlar/ekonomik birimler oluşmuştur.

Bu bağlamda üretim faaliyetlerinin uzmanlaşma esasına göre organize edilmesine **işbölümü** denir. İşbölümü bir yandan üretimi kolaylaştırıp zamandan tasarruf sağlarken, diğer yandan da yoğun üretimi ve seri imalâta geçişi mümkün kılar. **İşbölümü ve uzmanlaşma** sayesinde üretim faktörleri kendilerine en uygun alanda çalışma imkânı bulur. Bu da meslek gruplarının oluşmasına ve meslek gruplarında bulunanların bilgi ve deneyimlerinin artmasına olanak tanır. Üretimde verim artışı gerçekleşir.

BÖLÜM 2: TARİHSEL SÜREÇ EKONOMİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

2.1. Ekonomi Biliminin Doğuşu

Antik Yunan döneminde iktisadi sorunlar ağırlıklarını hissettirmedeği için devlet yönetimine ağırlık verilmiş; felsefi, politik ve ahlâki tartışmalar ön plana çıkmıştır. Ekonomi, **Antik Yunan**'da bağımsız bir araştırma niteliği kazanmamıştır.

Antik Yunan döneminde tarıma dayalı bir ekonomik yapı söz konusuydu. Ekonomik yaşam ilkel bir düzeydeydi. Her birey sadece kendi geçimi için üretimde bulunmaktaydı. Ekonomik faaliyetlerde kölelerin emek gücünden yararlanılmaktaydı. Ayrıca devletin bireyden üstün tutulduğu, sitenin refahının kişisel refahtan üstün görüldüğü bir dönemdi. Servet insan ilişkilerine zarar verdiği için hoş karşılanmıyordu. Eşitlik fikri öne çıkmaktaydı. Bu gibi nedenlerle iktisadi düşünce sınırlı kaldı.

Antik Yunan'ın iktisadi düşünce açısından önemli isimlerinden biri olan **Sokrates**, sosyal hayatın adalet kurallarına göre düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur. **Sokrates**'in öğrencisi, **Aristo**'nun hocası olan **Plâton** (*Eflatun*) sofistlerin ferdiyetçi görüşlerine karşı çıkmıştır. Devletin istikrarını ve güvenini sarsacağı gerekçesiyle ekonomik gelişmeyi, mal ve para ticaretini, servet edinmeyi doğru bulmamıştır. İşbölümü kavramına değinmiş, nüfusun sınırlandırılması gerektiğini vurgulamıştır.

İktisadi düşünceye analitik yaklaşımı getiren **Aristo**, konuları sebep-sonuç ilişkilerini belirlemeye özen göstererek ele almıştır. Aile

ekonomisine odaklanmış, aile tüketimi için üretim yapıldığını ifade etmiştir. Bu nedenle üretici ve tüketici arasındaki ilişkilerde amaç kâr değildir. Para mübadele aracıdır. **Aristo** doğal ekonomi ve doğal fiyat dışında oluşan fiyatı, kârı ve faizi reddetmiştir. Para kazanmaya ve bu amaçla yapılan ticarete karşı çıkmasına rağmen özel mülkiyeti savunmuştur. Ekonomi devlete gelir sağlayan bir alandır.

Romalılar ekonomide liberal doktrinin temelini hazırlamış ve böylece iktisadi düşünceye önemli katkıda bulunmuşlardır. Dönemin filozofları (*Çiçero ve Seneca gibi*) lüksü ve zenginliği kınamış, para peşinde koşulmasını bütün kötülüklerin kaynağı olarak görmüşlerdir. Faize karşı çıkmış, ekonomik faaliyetlerde tarıma öncelik tanımışlardır.

Romalılara göre bireysel haklar toplumsal mülkiyetin önünde gelmektedir. Özel mülkiyeti savunmuş, sözleşme özgürlüğünü getirmişlerdir. İşbölümünün önemi ve yararı üzerinde durmuşlardır.

Ortaçağ'ın en önemli düşüncesi **doğal hukuk** olmuştur. Doğal hukuk, doğanın insanlara kazandırdığı bazı kurallardır. Bu doğrultuda adil ücret ve adil fiyat fikri savunulmuş, faize olumsuz bakılmıştır. Faydacı bir yaklaşım izlenmiş, toplumsal refahın sağlanması fertlerin ekonomik ihtiyaçlarının tatmin edilmesine bağlanmıştır.

Ekonomik faaliyetlerin yürütülmesinde, o dönemin küçük sanayi ve mesleki kuruluşları olan loncalardan yararlanılmış, üretimin yapılması ve piyasaya sürülmesi belli sınırlamalara bağlı olmuştur. Buna karşın **Ortaçağ**'da ticaret benimsenmemiştir. Üretim öncelikle tarıma dayalı olup, bunu imalât ve ticaret izlemiştir. İnsanların gereksinimlerini tek başlarına karşılayamayacakları düşüncesiyle ekonomik faaliyetlerde işbölümünün önemi vurgulanmıştır.

Bu dönemde değerin ne olduğuna odaklanılmış, bir malın fiyatının ne olması gerektiğini araştırılmıştır. Alıcı ve satıcının karşılıklı olarak zarara uğramayacağı bir fiyat belirlenip belirlenmeyeceği **adil fiyat** kavramı ile açıklanmıştır. Adil fiyat arz ve talebin kesiştiği denge noktasında belirlenen objektif fiyattır. Emegın fiyatı da **adil ücret** kavramı ile belirlenmiştir. İşveren çalışanlara gereksinimlerine uygun bir yaşam seviyesini sağlayacak düzeyde ücret ödemelidir. Ayrıca kilisenin hâkimiyetinin arttığı bu dönemde faiz yasaklanmıştır. Para sadece mübadele amacıyla kullanılmıştır.

2.2. Ekonomi Biliminin Gelişimi

Ortaçağ'ın sonlarına doğru parasal sorunlar, gümrük duvarları, tarımın yaşadığı güçlükler, ticaret üzerindeki kısıtlamalar ve bankacılık sisteminin kuruluşu gibi konular nedeniyle bir takım fikirler gelişmiş ve **Merkantilizm** ortaya çıkmıştır. **Ortaçağ**'ı takip eden üç yüz yıllık (1450-1750) dönemi kapsayan **Merkantilizm**, iktisadi düşüncüyü *rasyonel* temellere oturtmaya çalışmıştır.

Merkantilist düşünce, paraya ve dış ticarete büyük önem vermiştir. Altın ve gümüş para tek *zenginlik kaynağı* olarak görülmüştür. Birey değil devletin yararı ön planda olmuştur. **Merkantilist** düşünceye göre para altın ve gümüşün varlığına dayandığından, devletin gücü de elindeki altın ve gümüş stokuna bağlanmıştır. Bir ülkenin altın ve gümüş stokunu artırabilmesi ise, ülke içinde üretilemediği sürece, dış ticaret yoluyla mümkün olabilecekti. Bu da ihracat yoluyla ülkeye daha fazla altın ve gümüş girmesinin sağlanması demekti. Ancak bu durumda bir ülkenin kazancı diğer ülkenin kaybı demek olacaktı. Ülkelerin çıkarlarının

çatıştığı bir süreç ortaya çıktı. Ekonomik açıdan belirginleşen ulusçuluk, dış ticarete korumacılık ilkesini öne çıkarmıştır.

Böyle bir yapıda ülkenin çıkarlarını korumak ve devletin gücünü artırmak için devlet müdahalesi gerekli görülmüştür. Bu müdahale özellikle parasal politikalarda altın ve gümüş girişini çoğaltmak için yaygınlaşmıştır. İthalat çeşitli sınırlamalarla engellenmek istenmiştir.

Nüfus artışı politikasını benimseyen **Merkantilizm** bu amaçla göçü özendirmiştir. Çünkü nüfus artışı, emek artışı demektir. Böylece rekabet oluşacak, ücret düşüşleri ve dolayısıyla maliyet düşüşleri gerçekleşecekti. Böylelikle ihracat ve sanayiye yönelik uygun bir zemin oluşacaktı. **Merkantilistler** gerçek politik ekonominin kurucuları sayılan **Fizyokratlar**'a öncülük etmiştir.

Özellikle keşifler ve dünya ticaretinin genişlemesi, **Fizyokrasi**'yi **Merkantilizm**'e karşı bir akım olarak öne çıkarmıştır. **Fizyokrasi** doğanın egemenliği anlamına gelmektedir. François **Quesnay** (*Ekonomik Tablo* ile) en önemli temsilcisidir. “*Tarımda Azalan Verimler Kanunu*” adlı eseriyle **Turgot** da önemli temsilcilerinden biridir.

Liberalizmin temelini atan **Fizyokratlar**, ekonomi politikası olarak doğal kanunların hüküm sürdüğü serbest düzenin savunucusu olmuşlardır. **Fizyokratlar**'a göre bütün dünyada “*doğal düzen*” vardı ve bu düzen doğal kanunların yönetimindeydi. İnsanlar kendi akıl ve vicdanlarına göre serbest bırakıldıklarında doğal düzene yaklaşmaları kolay olacaktır. Bu amaçla “**laissez faire, laissez passer**” (*bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler*) kuralı ortaya atılmıştır.

Fizyokratlar'a göre, toplumsal yaşam, **doğal düzen** ve **doğal yasaların** uygulanması sonucunda daha uyumlu olacaktır. Bu uygulamanın temel ilkesi, kişisel çıkar ile toplumsal çıkar arasında uyum olmasıdır. Çünkü kişisel çıkarlar toplumsal çıkarın özünü teşkil etmektedir. Kişisel çıkar insanı daha çok üretmeye ve satış yapmaya yöneltecek, bu da önce üretimi sonra da toplumun tatmin düzeyini yükselterek topluma yarar sağlayacaktır. Doğal düzene müdahale edilmediği sürece, ekonomi kendiliğinden en iyi sonuçlara ulaşacaktır.

Fizyokratlar, ülke ekonomisinin gelişiminde ticaret ve sanayiye de önem vermekle birlikte özellikle tarımsal üretime vurgu yapmışlardır. Çünkü ticaret ve sanayinin gelişimi, tarımın gelişimine bağlıdır. Toprağa ağırlık verilmesinin nedeni, toprağın net hasıla bırakmasıdır. Tarım, kendisine yatırılanı fazlasıyla geri veren bir üretim faaliyetidir. Sanayide toprağın verdiği ürünler işlenmektedir. Maddi servet para değil, tarımdır. Para sadece mübadele aracıdır. Ancak paranın mübadele değeri ile kullanım değeri arasında ayırım yapmışlar ve paranın iktisadi faaliyet üzerindeki etkisini göz önünde tutmuşlardır.

Net hasıla yalnız tarım sektöründen elde edildiğine göre, vergiler yalnız tarımdan alınmalıdır. Bu hasıla toprak sahibine ait olduğundan vergi tek olmalı ve toprak mülkiyetine sahip olanlardan alınmalıdır. Yani **tek vergi sistemi** savunulmuştur. Fizyokratlar serbest dış ticaretten yana olmuşlardır.

Bu bağlamda **Fizyokratlar'a** göre toplum dört sınıftan oluşmaktadır: i) *Toprak sahipleri*, ii) *Çiftçiler/Üreticiler*, iii) *Sanayi ve ticaretle uğraşan serbest meslek grupları*, iv) *İşçiler*.

2.2.1. Klâsik İktisat

Fizyokratlar'ın savunduğu “*laissez faire, laissez passer*” görüşünü benimseyen **Klâsikler**, “*doğal düzen*” adı verilen liberalizm ilkesiyle tarımsal ekonomiden uzaklaşıp endüstriyel ekonomiye yaklaştılar. Bugünkü iktisadi düşüncenin temelleri, Adam Smith'in öncülüğünü yaptığı **Klâsik** iktisatçılar tarafından atıldı. Bu değişimdeki en büyük etken de 1750'lerde filizlenen **Sanayi Devrimi** oldu. Çünkü buhar makinesinin keşfiyle makine gücüyle yapılan fabrikasyon üretim başlamıştır. Böylece piyasalar genişlemiş ve sermaye birikimi olgusu ortaya çıkmıştır.

Klâsikler'e göre ekonomi daima dengededir. Bu denge tam istihdam dengesidir. Ekonomi için en iyi durumu ifade eder. Tam istihdam halinde bütün kaynaklar kullanılır. Bu nedenle hem üretim ve gelirler olabilecek en yüksek seviyededir hem gelirler en iyi biçimde dağıtılmaktadır hem de fiyatlar düşük seviyede gerçekleşmektedir. Bunun olabilmesi için devlet iktisadi hayata müdahale etmemelidir.

Mal piyasasında dengeyi sağlayan arz ve taleptir. Piyasa fiyatı ise arz ve talebi eşitleyen fiyattır. Bu fiyat, en fazla mal miktarının mübadelesini sağlar. **Klâsikler**'e göre ücret emeğin, faiz de sermayenin karşılığıdır. Para yalnızca mübadeleye aracılık eder. Ekonominin üretim cephesinde herhangi bir etkisi yoktur.

Klâsik İktisat'a göre üretim faaliyetleri serbest olmalı, insanlar istedikleri üretim alanlarında çalışabilmelidir. İktisadi faaliyetleri düzenleyen en önemli unsurlar **kişisel çıkar** ve **tam rekabet piyasası koşullarıdır**. En önemli temsilcileri *Adam Smith, Jean Baptiste Say, David Ricardo, Thomas Malthus* ve *John Stuart Mill*'dir.

Adam Smith, zenginliğin kaynağını mal üretiminde ve çalışmada bulur. İşbölümü mübadele eğiliminin bir sonucudur. Üretim artışını sağlamak ancak işbölümü ile mümkün olur. Çünkü işbölümü ile verimlilik artar, bireyin refah düzeyi artar, ülke zenginleşir. Yani zenginliğin kaynağı bir bakıma emektir. Emegın verimliliğini artıran sermaye de üretim sürecinde önemlidir.

Smith'e göre mallar gibi emegın de bir piyasa fiyatı vardır. Ücret emegın fiyatıdır. Ücret düzeyi, işçinin kendisinin ve ailesinin geçimini sağlayacağı asgari geçim düzeyinde olmalıdır.

Para sadece bir mübadele aracı olduğu için, **Smith**'e göre, para miktarındaki artışlar ülke zenginliği için önemli değildir. Önemli olan mal miktarındaki artışlardır.

Adam Smith *değer* kavramını iki farklı şekilde ele alır: Bunlar, *bir malın faydalılığını belirten kullanma değeri* ve *bir malın diğer malları satın alma gücünü ifade eden mübadele değeridir*. Ayrıca iki tür *rant* kavramından bahseder: Bunlar, *toprağın verimliliği doğrultusunda toprak sahibinin aldığı pay olan doğal rant* ve *toprağın verimlilik derecelerine ve tüketim merkezlerine olan mesafelerine göre oluşan rantı ifade eden farklılık rantıdır*.

Temel düşüncesi, bireyin ve dolayısıyla toplumun çıkarlarını maksimuma çıkaracak bir **doğal düzendir**. Bireylerin çıkarlarını artırma çabaları piyasada adeta bir **görünmeyen el** tarafından gerçekleştirilmektedir.

Fransa'nın ilk liberal düşünürü olan **J. B. Say** *müteşebbis* kavramı ve *Mahreçler (Say) Kanunu* ile **Klâsik İktisat**'a katkıda bulunmuştur. **Say**, değeri yaratanın sadece insan emeği olmadığını,

tabiat ve sermayenin de katkıları olduğunu ifade etmiştir. *Müteşebbis* üretim faaliyetlerinin aktif planlayıcısı ve yaratıcısıdır.

“*Her arz kendi talebini yaratır*” ifadesiyle özetlenebilecek olan **Mahreçler Kanunu** (Say Kanunu) *Klâsik İktisat*’ın arz cephesine verdiği önemi göstermektedir. **Say**’e göre her mal karşılıklı olarak kendi talebini yaratır. Üretilen her mal başka malların talebi şeklinde piyasaya gelmektedir. Malların arz ve talepleri birbirine bu derece bağlı olduğu için ekonomide bir üretim fazlalığı söz konusu olmayacaktır. Buradaki mantık, her ekonomik faaliyetin, kendi üretim miktarının değerine eşdeğer bir gelir yarattığıdır. Bu yüzden talepte yetersizlik ve dolayısıyla durgunluk söz konusu olamaz. Ancak malların bu şekilde kendi mahreçlerini yaratabilmesi için iç ve dış piyasada serbest dolaşımda olmaları gerekir. Dolayısıyla ekonomide özel mülkiyet, serbest teşebbüs ve serbest ticaret olmalıdır.

46

David Ricardo ortaya koyduğu *Emek Değer Teorisi*, *Doğal Ücret Teorisi* ve *Rant Teorisi* ile *Klâsik İktisat*’ın önemli temsilcilerinden biridir. **Ricardo**’ya göre malların değeri (*faydalı olmaları kaydıyla*) elde edilmeleri için gerekli emek miktarıyla belirlenir (*Emek Değer Teorisi*). Ücretin de bir *piyasa değeri* ve bir *tabii değeri* vardır. *Piyasa değeri* geçici bir süre için *tabii değer*in altında veya üstünde oluşabilir. Fakat önemli olan emeğin tabii fiyatıdır. Fizyokratları’nın aksine rantın doğanın cimriliğinden kaynaklandığını söyleyen **D. Ricardo**’ya göre topraklar arasındaki verimlilik farkları rantın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Artan nüfusun yarattığı talep artışını karşılayacak üretim artışı, toprakta ancak *azalan verimler kanunu* ile mümkün olmaktadır. Çünkü belli bir

noktadan sonra toprağın verdiği ürün, kullanılan emek ve sermayeye oranla daha az artmaktadır.

Robert Malthus liberal düşüncelerini “*Nüfus Üzerinde Bir Deneme*” adlı eserinde açıkladı. Nüfus artışı ile gıda maddeleri arasında bir dengesizlik olduğunu iddia etti. *Nüfus artış hızı, gıda üretiminin artışından daha yüksek olduğu için* dengesizlik ortaya çıkacaktır. Bunun giderilmesi de iki yolla mümkün olacaktır: Birincisi, toplumda salgın, hastalık, savaş vb. durumlarda nüfusun kendiliğinden azalmasıdır. İkincisi ise doğum kontrolü ile ilgili tedbirler almaktır. Dolayısıyla nüfus artışına sebebiyet vereceği için devletin yapacağı sosyal yardımlara karşı çıkmıştır.

John Stuart Mill “*İktisat İlminin Prensipleri*” adlı eserinde zenginliğin değişmez tabiat kanunlarıyla değil, insan iradesinin etkisiyle dağıtılabileceğini savunmuştur. Üretimin ana faktörleri emek ve tabii kaynaklardır. Sermayeyi paradan ayrı tutmuştur. **Mill**’e göre sermaye üretim artışını kolaylaştıran eşyanın biriktirilmesidir.

Sonuç olarak, **Klâsik İktisat**’a göre *serbest piyasa* bütün üreticileri rekabet yoluyla tetikte tutar. Kâr etme gayretindeki üreticiler, daha ucuz ve iyi mallar tedarik etmek için verdikleri mücadele sonucunda ürünlerini olası en az maliyetlerle üretirler. Böylelikle ulusal hasılayı en yüksek düzeye çıkarırlar. Klâsikler ulusal gelirden en büyük payın (*kâr olarak*) kapitalist sınıfa (*sermayedara*) gitmesi gerektiğini savundu. Çünkü bu sınıf yatırım yapan ve ekonomik büyümeyi yaratan sınıf olarak görüldü.

Homo Economicus (*Ekonomik İnsan*) olduğu kabul edilen bireyin kendi çıkarlarını maksimum kılmaya çalışmasının toplumun da çıkarlarını maksimum kılacağı savunulmuştur. Birey için iyi olan

toplum için de iyi olacaktır. Bu çerçevede **Adam Smith**'in **1776**'da yayımlanan eseri *Ulusların Zenginliği* **Klâsik İktisat** için büyük önem arz eder. **Klâsikler**'in görüşleri özetlenecek olursa;

- + Ekonomi dengeye yöneliktir ve bunu sağlayan fiyat mekanizmasıdır.
- + Fiyat mekanizması düzgün işlediği sürece ekonomide tam istihdam dengesi sağlanır. Bunun için ekonomideki tüm fiyatların esnek olması gerekir. Böylece piyasalar temizlenecektir. Öyle ki, alıcı bulamayan mal ve istihdam edilmeyen üretim faktörü bulunmaz. Yani *her arz kendi talebini yaratır (Say Kanunu)*.
- + Ekonomiyi dengeye getiren temel koşul rekabettir. Tam rekabet koşullarının geçerli olduğu bir ortamda piyasa mekanizmasının işleyişi dengeyi otomatik olarak sağlar. Bu nedenle devletin ekonomiye müdahalesi doğru bulunmaz. Çünkü kaynak dağılımını bozacağı düşünülür.
- + *Değer Teorisi* ile *Para Teorisi* ayrılır. **Klâsikler**'e göre para sadece bir mübadele aracıdır. Ekonomik olaylar üzerinde hiçbir etkide bulunmadığı için para yansızdır. Ekonomik mekanizmanın işleyişini reel ilişkiler üzerinden açıkladıkları için parayı daha sonra analize katarlar.

2.2.2. Karşı Akımlar

Klâsikler'in dış ticaretin serbest olması konusundaki görüşleri, kendi sanayilerini korumak isteyen ülkelerin düşünürlerini harekete geçirmiştir. Ulusu ekonomik yaşamın temel unsuru olarak kabul edenler, ulusal çıkarların korunması için devletin bazı kararlar alarak

ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunmuşlardır. **Henry Carey** ve **Friedrich List** gibi iktisatçılar başta olmak üzere sanayide ve tarımda korumacı politikaları savunan **Himayecilik** görüşü öne çıkmıştır.

Alman Tarihçi Okulu ise **Klâsiklerin bireyin rasyonel olduğu** düşüncesine fazla yer verdiklerini, *tümdengelim* yöntemiyle soyut kavramlar üzerinde durduklarını eleştirmiştir. *Tümdengelim*, *soyutlama* ve *rasyonellik* her zaman ve her yerde geçerli olamayacağı için ekonomik olaylar tarihçi bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Toplumu *optimum refaha* götürecek olan şey *korumacılık* ve *devlet müdahaleleridir*.

Klâsik iktisadi anlayışı en şiddetli eleştirense **Sosyalizm** olmuştur. Üretim araçlarında özel mülkiyete karşı çıkan **Sosyalizm** üretimin kâr amacıyla değil toplumsal ihtiyaçların karşılanması amacıyla yapılması gerektiğini öne sürmüştür. **Sosyalizm** tarafından yöneltelen eleştiriler, **Klâsik İktisat** eksenindeki kapitalist sistemin aksaklıklarını gidermeyi amaçlamaz. Onun yerine yeni bir toplumsal düzen kurma isteğinden doğmuştur.

Fransız Sosyalizmi, *İngiliz Sosyalizmi* ve *Alman Sosyalizmi* olarak üç gruba ayrılmakla birlikte **Klâsik** teoriyi en çok eleştiren ve bu konuda en tutarlı teorik çerçeveyi ortaya koyan *Alman Sosyalizmi* temsilcisi **Karl Marx** olmuştur. Kapitalizmi analitik yoldan eleştiren **Karl Marx**, eninde sonunda yıkılacağı görüşünü ifade etmiştir. **Ricardo**'nun *Emek Değer Teorisi*'ni devam ettirmiştir. İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinde kamunun ortak malı olan üretim araçları sonradan **Kapitalizm** ile birlikte özel mülkiyete geçse de bu aşamada

ortaya çıkacak olan sınıf çatışması toplumu **Komünizme** eristirecektir.

Ekonomide işgücü (*emek*) tarafından yaratılan ancak *kapitalistler* tarafından sömürülen bir **artık değer** vardır. *Üretilen malın değeri, ona ödenen ücretin üstünde olmaktadır.* **Marx**'a göre üretilen malların değerini belirleyen, o malların üretiminde kullanılan emek miktarıdır. Emegin ücretini belirleyen de işgücü arz ve talebi olacaktır. Dolayısıyla nüfus artışı rekabet sonucu emegin ücretini düşürecektir. Gelir dağılımında adaleti sağlamanın yolu, *üretim araçlarının mülkiyetinin topluma (devlete) ait olmasıdır.*

Sanayileşme, kapitalistler ve işçiler arasında gelir dağılımı yüzünden ortaya çıkan çatışmayı artırmaktadır. **Marx**'a göre, üretim araçlarına sahip olan *kapitalistler* ile emeğiyle geçinen işçiler arasındaki çatışma işçi sınıfının üstünlüğüyle sonuçlanacaktır. Sınıf çatışmaları tarihin ana kuvvetlerinden biridir. **Kapitalizm** yeterince geliştiğinde, sistemin teknolojik ihtiyaçları (*üretim güçleri*) ile sistemin kurumsal yapısı (*üretim ilişkileri*) arasında büyük bir çatışma ortaya çıkacaktır.

Sürekli teknolojik gelişim, artan yatırım ve yenilik ihtiyacının teşvik ettiği işbölümü kapitalist şirketleri tedarikçi ve alıcı olarak giderek birbirlerine daha bağımlı hale getirecektir. Bu durum ise kapitalist firmalar arasındaki faaliyet koordinasyonuna duyulan ihtiyacı artıracaktır. Üretim araçlarının özel mülkiyeti bu koordinasyonu çok zorlaştıracaktır. **Kapitalizm** kendi ağırlığı altında çökecek ve işçi sınıfı kazanacaktır. Ancak **kapitalizmin** kendini yenileme becerisi şimdilik **Marx**'ın öngörülerini boşa çıkarmıştır.

2.2.3. Neo-Klâsik İktisat

1850'lerden itibaren **Klâsik** teoriyi revize eden **Neo-Klâsik** akım, değer in Emek Değer Teorisi ile açıklanmasına karşı çıkmış ve değeri fayda kavramına bağlamıştır. **Carl Menger**, **Leon Walras** ve **Stanley Jevons** aynı dönemde birbirlerinden habersiz **Marjinal Fayda Teorisi**'ni geliştirerek ekonomi biliminde büyük bir devrime imza attılar. Çünkü marjinal fayda tüketicinin davranışlarının açıklanmasına olanak tanımıştır. Böylece *ekonominin bilimsel niteliği* güçlenmiştir.

Marjinalistler olarak da anılan **Neo-Klâsik İktisat** zamanla *Viyana Okulu*, *Lozan Okulu*, *Cambridge Okulu* ve *İsveç Okulu* olarak ayrıışmışlardır. **Marjinal Fayda Teorisi**'nde herhangi bir mala duyulan ihtiyacın şiddeti, bu ihtiyaç karşılandıkça yavaş veya hızlı biçimde azalmaktadır. Yani *mal miktarı ile ihtiyacın şiddeti arasında bağlantı* kurulmaktadır. Mal miktarı ne kadar çoksa ihtiyaçların tatminindeki istek o kadar azalmaktadır. İhtiyaçlar giderildikçe o mala duyulan istek ve o malın faydası azalmaktadır. Sonuçta, bir malın değeri yani faydası o malın son biriminin sağladığı fayda (*marjinal fayda*) ile belirlenmektedir.

Böylece bir malın değerinin belirlenmesinde *talep koşullarının* rolüne vurgu yapmış oldular. **Klâsikler** bir ürünün değerinin *arz koşullarıyla*, yani üretim maliyetleriyle belirlendiğine inanıyorlardı. Maliyetleri, malı üretmede harcanan işgücü zamanıyla ölçüyorlardı. **Marjinalistler** ise bir ürünün değerinin aynı zamanda ürüne potansiyel müşterilerce ne kadar değer biçildiğine de bağlı olduğunu vurguladılar. Ekonomiyi, **Klâsikler**'in yaptığı gibi farklı sınırların derlemesi olarak değil, akılcı ve bencil bireylerin derlemesi olarak

kavramlaştırdılar. **Marjinalistler**'e göre bireyler ne yaptıklarını biliyorlardı ve rahat bırakılmalıydılar. Tabii ki piyasaların aksadığı zamanlar hariç.

Neo-Klâsik İktisat, ekonomik sistemi, bağımsız tüketicilerin yaptığı tercihlerle güdülenen bir değiş tokuş ağı olarak tasavvur eder. Ekonominin odak noktası üretim değil, tüketim ve değiş tokuştur. Ekonomik aktörleri çıkarıcılık yönlendirir. Piyasadaki rekabet ise bu aktörlerin eylemlerinden toplu olarak sosyal açıdan yararlı bir sonuç çıkmasını sağlar.

2.2.4. Keynesyen İktisat

Klâsikler yaşanan ekonomik krizleri denge durumundan geçici sapmalar olarak görüyordu. Krizlerin giderek kronikleşmesi ve **1929 Ekonomik Krizi** (*Büyük Buhran*), **Klâsik** teorinin krizlerin aşılmasında yeterli olmadığı görüşünü yaygınlaştırdı. *1929 krizi* ile ortaya çıkan *durgunluk* ve *işsizlik*, tam istihdamın sağlanması konusundaki **Klâsik** görüşü zayıflattı. Bunun üzerine **1936**'da yayımlanan “*İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*” adlı eseriyle **John Maynard Keynes** **Klâsik** görüşlere devrim sayılabilecek nitelikte alternatifler sunmuştur.

J. M. Keynes'in kurduğu makroekonomik modelde *talep önem taşımaktadır*. Ekonomik işleyişte en etkin unsur **taleptir**. *İstihdam* konusu *milli gelir* yönünden ele alınır. *Milli gelir* ile *istihdam* arasında fonksiyonel bir ilişki vardır; *milli gelir* seviyesi arttıkça *istihdam* da genişlemektedir. Bir ekonomide *işsizlik* varsa, bunun giderilmesi için *milli gelirin* artırılması gerekir.

J. M. Keynes işsizliğin nedenlerini *milli gelirin yetersizliğinde* arar. **Talep yetersizliği** bu süreçte en önemli sorundur. Ekonomide gerek istihdam seviyesini yükseltmek gerekse dengesizlikleri gidermek amacıyla devlet müdahalesi şarttır. Ekonomi kendi işleyişine bırakıldığı sürece *eksik istihdam* en az *tam istihdam* kadar bir olasılıktır. Tam istihdamı garanti eden, sürekli kılan bir piyasa mekanizması yoktur.

Eksik istihdam durumundaki bir ekonomide kullanılmayan üretim gücü, kullanılmaya elverişli makine-teçhizat, işsiz bulunduğu için milli gelir düşük seviyede gerçekleşmektedir. Yani *ekonomi eksik istihdamda dengeye gelmektedir*. **Klâsikler**'in iddia ettiği gibi eksik istihdam bir dengesizlik durumu değildir. Milli gelirin, üretimin, üretimde kullanılan işgücü miktarının düşük olması nedeniyle arzu edilmeyen bir durumdur.

J.M. Keynes'e göre ekonomideki fiyatlar, özellikle de *ücretler aşağı doğru katıdır*. Örneğin, kriz dönemlerinde ücretler aşağı doğru hareket etmez. Para arzının artması milli gelir düzeyini yükselterek istihdam hacmini artırır. Yani *para yansız değildir*. Milli gelir belirli bir düzeyde iken para arzının artması iktisadi aktörlerin elindeki para miktarını, dolayısıyla da harcamaları artıracaktır. Harcamalardaki artış ise uzun dönemde milli geliri artıracaktır.

Ekonomik sistemin düzgün işlemesi için **maliye politikası** para politikasından daha etkin bir müdahale yöntemidir. Para talebinin faiz esnekliğinin yüksek olması **maliye politikasının etkinliğini** artırmaktadır. Böyle bir ortamda kamu harcamalarını artırarak (*genişletici maliye politikasıyla*) ekonomiyi tam istihdam seviyesine ulaştırmak mümkün olur. **Keynes** himayeci bir dış ticaret politikası

tarafıdır. *Bireyler için iyi olan bir şey ekonominin tümü için iyi olmayabilir.*

Keynes, bir ekonominin ürettiklerinin hepsini tüketemediği gerçeğinden hareket etmiştir. Eğer üretilen her şeyin satılması ve işçiler dâhil bütün üretim faktörlerinin kullanılması (*tam istihdam*) gerekiyorsa, aradaki farkla (*birikimlerle*) yatırım yapılması gerekir. Yatırım yapanlarla tasarruf yapanlar bir ve aynı olmadığı müddetçe, tasarrufların yatırımlara eşitleneceğine dair garanti de yoktur. Çünkü getirileri hemen ortaya çıkmadığı için yatırımlar yatırımcıların geleceğe dair beklentilerine bağlıdır. Bu beklentileri de psikolojik faktörler yönlendirir, çünkü gelecek belirsizliklerle doludur. Belirsiz bir dünyada yatırımcılar bir şekilde gelecek hakkında karamsarlaşırlarsa yatırımlarını azaltabilirler. Böyle bir durumda ihtiyaç duyulandan fazla tasarruf olacaktır. Yatırımlar azaldıkça toplam harcamalar da azalır, bu da geliri azaltır. Çünkü *bir kişinin harcaması başka bir kişinin geliridir*. Gelirdeki azalma da tasarrufu azaltır en nihayetinde, çünkü tasarruf temelde tüketimden arda kalan şeydir. Ancak potansiyel yatırımcıların **hayvani güdüler** (*animal spirits*), yeni teknolojiler, finansal coşku vb. olağandışı olaylarla canlandırıldığında yatırımlar tam istihdamı sağlayacak kadar yüksek olacaktır.

Hayvani Güdüler: İktisadi aktörleri harekete sevk eden spontane dürtüdür. İktisadi aktörlerin davranışlarının rasyonel olmayan iyimserlik ve kötümserlik dalgalanmaları biçiminde istikrarsızlık göstermesine yol açar.

J. M. Keynes ekonomideki kısa dönemli meselelere odaklanmış ve bu konudaki eleştirilere ünlü “*Uzun vadede hepimiz ölmüş*

olacağız” sözüyle cevap vermiştir. **Keynes**’in görüşleri özetlenecek olursa;

- + Tam istihdam olası bir durumdur, fakat piyasa mekanizması tarafından otomatik olarak gerçekleştirilen bir denge yoktur. Her ekonomi kalıcı bir eksik istihdam sorunuyla karşı karşıyadır. **Keynes**’e göre ekonomi eksik istihdamda da dengeye gelebilir.
- + Ekonomi **Klâsikler**’in vurguladığı gibi arz yanlı değil talep yönlüdür. Etkin ve belirleyici olan talep cephesidir.
- + Para yansız değildir, ekonomi üzerinde etki yaratabilir. Para arzındaki değişme milli geliri ve istihdamı etkileyebilir.
- + Girişimcinin planladığı üretim hacmi beklediği kâra bağlıdır. Bu kârı belirleyen de *sermayenin marjinal verimi* ile *sermaye biriminin maliyeti (faiz oranı)* arasındaki olumlu farktır. Buna **sermayenin marjinal etkinliği** denir. Faiz oranını belirleyense bireylerin para tutma arzuları (*likidite tercihi*) ve dolaşımdaki para miktarıdır. Yani para talebi ve para arzıdır.
- + Bireylerin gelirleri arttıkça tüketim eğilimleri azalır, tasarruf eğilimleri ise artar. **Klâsikler**’in iddia ettiği gibi, gelirin tüketim ve tasarruf arasında ne şekilde bölüşürüleceğini belirleyen fiyatlar ve faizler değildir. Bunu belirleyen, gelire bağlı olarak bireylerin davranışlarıdır.
- + Ekonomide tam rekabet koşulları olmadığı gibi, fiyatlar da esnek değildir.

- ✚ Ekonomiye tam istihdama yöneltmek için devletin ekonomiye müdahalesi şarttır. Talep yetersizliğinin ortadan kaldırılması için para ve özellikle maliye politikası gereklidir.
- ✚ Her mal ve hizmet ile üretim faktörlerine ilişkin özel piyasaları tek tek analiz etmek yerine ulusal çerçevede toplam gelir ve istihdamın nasıl oluştuğuna odaklanarak makroekonominin kurucusu olmuştur.

Toparlarsak, **Ulusların Zenginliği** kitabında **Adam Smith** etkin kaynak dağılımının piyasa mekanizmasının düzenleyici gücü ile gerçekleştirilebileceğini belirtmiş ve her türlü devlet müdahalesini reddetmişti. Bu anlayışı takip eden ekonomik teori ve yaklaşımlar bütünü iktisat literatüründe **ortodoks ekonomi** olarak adlandırılmaktadır. Etkin kaynak dağılımında **ortodoks** anlayışı eleştiren ve bu anlayışa alternatif aramaya yönelik olan ekonomik teori ve yaklaşımlar ise **heterodoks ekonomi** olarak ifade edilmektedir.

Ortodoks yaklaşım ekonomik analizin merkezine piyasa mekanizmasının nasıl çalıştığının araştırılmasını koymaktadır. İnsanın ekonomik davranışları üzerine yoğunlaşır. **Heterodoks** yaklaşım ise **Adam Smith** ve takipçilerinin ekonomik analizlerini dayandırdıkları ön kabullere karşı çıkar. **Karl Marx** ve **J. M. Keynes** bu akımın en önemli temsilcileridir. **Marx** ekonomi politiğin esaslarını kullanarak piyasa mekanizmasının sömürü düzenine dönüşeceğini savunmuştur. **Veblen** doğrudan **Smith**'in insan doğası ile ilgili ön kabullerine karşı çıkmış, insan davranışının zevk ve acı arasında sürekli hesap yapan bir hesap makinesine indirgenmesini eleştirmiştir. **Keynes** diğer **heterodoks** iktisatçılardan farklı olarak temelde piyasa

mekanizmasına inanmakla birlikte, gerektiğinde piyasaya müdahalenin zorunlu olduğunu vurgulamıştır.

Daha detaylı bilgi için bakınız; Gül den ÜLGEN (2014), İktisat Bilimine Giriş, Türkmen Kitabevi, 6. Baskı, s.s. 18-48.

Daha detaylı bilgi için bakınız; Ahmet ERTUĞRUL (2014), Ekonomik Teori ve Analizin Tarihi, Efil Yayınevi, s.s. 25-394 ve s.s. 689-734.

Daha detaylı bilgi için bakınız; Ha-Joon CHANG (2014), Ekonomi Rehberi, Say Yayınları, s.s. 108-152.

2.3. Modern Ekonominin Sorunları ve Ekonomik Politikalar

Ekonomi biliminin yolu, *İkinci Dünya Savaşı* sonrasında ortaya çıkan yeni sorunlarla daha da çeşitlenmiş ve hızlanmıştır. Bu gelişim hızı, ihtiyaçları karşılamak ve amaçlara daha hızlı ulaşmak için iktisadi hayatın işleyişine ve gidişatına etki eden ekonomik politikaları ön plana çıkarmıştır. Ekonomi politikasının görevi, ekonominin yüksek bir çalışma seviyesine ulaşmasını sağlamak ve dengesizliğe engel olmaktır. Modern ekonomide sıklıkla **daralma** veya **genişleme** dönemleri, **iç** veya **dış dengesizlik**, **enflasyon** veya **deflasyon** gibi durumlara rastlanmaktadır. Bütün bunlar aslında mal ve para (*gelir*) akımlarında meydana gelen dalgalanmalardır.

57

Daralma (resesyon): Ekonomide üretim ve istihdam düzeyinin gerilemesidir.

Genişleme (ekspansiyon): Ekonominin üretim ve istihdam seviyesinin yükselmesidir. Toplum refahını artırır. Genişleme ancak ekonomide atıl kaynak varsa olur. Yoksa genişleme süreci enflasyonist olur.

İç Denge: Yurtiçin fiyat seviyesinin istikrarını sürdürmesidir. Böylece para değerini (satın alma gücünü) korur. En sık rastlanan iç dengesizlik hali enflasyondur.

Dış Denge: Bir ülkenin diğer ülkelerle karşılıklı ekonomik ilişkileri ödemeler bilançosunu yansıtır. Bunun alacaklı ve borçlu kısmının dengede olması dış dengeyi gösterir. En önemlisi ihracat-ithalat dengesidir.

Enflasyon: Ekonomide arzla talep arasındaki dengenin talep lehine bozulması ve bunun sonucunda fiyatlar genel düzeyinin yükselmesidir.

Deflasyon: Talep yetersizliğinden kaynaklanan fiyatlar genel düzeyi düşüşü.

Ekonomi teorisi dünyanın nasıl işlediğini anlamamızı sağlarken *ekonomi politikası için* bir adım ileriye gitmek ve hedefler belirlemek gerekir. Bu **hedefler** ekonomik açıdan 4 temel gruba ayrılabilir:

✚ Etkinlik

✚ Adalet

✚ Büyüme

✚ İstikrar

Ekonomide **etkinlik**, tahsiste etkinlik demektir. Yani kaynakların etkin biçimde dağıtılması önemlidir. *Etkin ekonomi*, bireylerin ihtiyaçlarını ve isteklerini en az maliyetle üreten ekonomidir. Ekonominin sınırlı kaynakları ağırlıklı olarak insanların tercih etmediği ürünlerin üretimine odaklanırsa etkinlikten bahsedilemez.

Gelir ve servetin eşit şekilde dağıtılması, dünya genelindeki en önemli **adalet** temelli ekonomik sorunlardan biridir. Günümüzde gelir bölüşümüne devlet müdahalesi sosyal açıdan zorunludur. Devlet bunu asgari ücret düzeyini belirleyerek, gelire oranlı vergi alarak, karşılıksız (*transfer ödemeleri*) ödemelerde bulunarak ve geniş kapsamlı sosyal güvenlik tedbirleri uygulayarak yapabilir.

Büyüme teknolojik gelişme ve bilgi birikimi nedeniyle mal ve hizmet üretiminin artması ya da daha kaliteli üretim yapılmasıdır. **Ekonomik büyüme**, bir ekonomideki çıktı miktarının artması olarak da tanımlanır. Dolayısıyla çıktı miktarındaki artış, nüfus artışından daha hızlı büyürse kişi başına düşen ürün miktarı artacağı için yaşam standardı da artar.

Ekonomik istikrar, düşük enflasyon ve kaynakların etkin kullanımı ile birlikte ulusal düzeydeki çıktı miktarının düzgün biçimde artmasıdır. Dünya ekonomisinde son 40 yıldır istikrarsızlık giderek artmakta, krizler sıklaşmaktadır. İstikrarsızlık, nedenleri ve önleme yöntemleri makroekonominin temel odak noktalarından biridir. *Para politikası, maliye politikası, dış ticaret politikası ve gelirler politikası (ücret ve fiyat kontrolleri)* başlıca istikrar politikalarıdır.

2.4. Ekonomik Sistemler

Ülke ekonomisinde iktisadi faaliyetlerin hüküm sürdüğü sosyal, siyasal ve ekonomik kadrolar ekonomik sistemi biçimlendirir. Şöyle ki, bir ülkede iktisadi faaliyetler ya bireysel ya da toplumsal faydaya yönelik olarak gerçekleştirilir. Ekonomideki malların mülkiyeti ya da özeldir ya da devlete aittir. Servetin nasıl yaratıldığı ve bölündüğü de önemlidir. Üretimde kullanılan tekniklerin üretimin kalitesi üzerindeki etkileri belirleyicidir.

İktisadi sistem insanların toplu halde yaşamlarının bir sonucudur. Günümüzde **işbölümü** ve **uzmanlaşma** ile üretimden daha fazla pay alma arzusu **rekabeti** de etkin hale getirmektedir. Rekabet, iktisadi faaliyetlerin organizasyonunu gerekli kılar. İktisadi sistem, ekonomideki tüm unsurların ahenkli biçimde çalışmasını ifade eder.

Her sistem toplumun ve bireylerin refah düzeylerini yükseltmeyi hedefler. Farkları, bu ortak amaca ulaşmak için kullandıkları araçlarda görülür. Bir ekonomide **üretim araçlarının mülkiyetinin** bireylerin ya da kamunun elinde olması, **üretim kararlarını** bireylerin ya da kamu kesiminin alıyor olması ekonomik sistemi farklılaştırır.

Kapitalist Sistem, inisiyatifin ve üretim araçları mülkiyetinin bireylere ait olduğu sistemdir. **Klâsik** iktisatçıların geliştirdiği düşünce temeline dayanan sistem 18. yüzyıldan bu yana devam etmektedir. **Kapitalist** sistemde **iktisadi faaliyetin amacı**, girişimcilerin kârlarını, çalışanların gelirlerini artırmaktır. Üretim araçları özel kişilerin elindedir. *Girişim serbestliği* (hür teşebbüs) ve *özel mülkiyet kapitalizmin* en önemli unsurlarıdır.

Kapitalizmin temelinde **Hür Teşebbüs** vardır. **Hür Teşebbüs** ise bireylerin kâr amaçlı özel işletmeler kurma özgürlüğü olarak tanımlanır. Yeni bir iş başlatmak risk içerir. Serbest piyasayı savunanlar, hür teşebbüsün daha etkin üretime yol açacağını savunurlar. Çünkü tüketici tercihlerindeki değişmelere ve farklılıklara daha iyi cevap verecektir. **Rekabet**, üreticileri daha etkin üretim teknikleri kullanmaya zorlar. Serbest piyasa sisteminde çıktının bölüşümü hanehalkının gelirine ve servetine bağlıdır.

Girişimciler üretim kararlarını tüketicilerin istekleri doğrultusunda aldığı için, üretici ve tüketici piyasa mekanizmasında karşı karşıya gelir. Üretim ile tüketim arasındaki dengeyi piyasa mekanizması sağlamaktadır. Bu da emek, sermaye, mal ve hizmet piyasaları gibi çeşitli piyasalarda tarafların serbest davranışlarıyla gerçekleşmektedir. Piyasada oluşan fiyatlar, üretim faaliyetine katılanların gelirlerini oluşturmaktadır.

Devlet doğrudan doğruya iktisadi faaliyette bulunmaz. Devletin görevi, kolektif ihtiyaçları karşılayacak düzenleyici tedbirler almaktır. Herkesin kendi çıkarlarını maksimum kılacak biçimde hareket etmesi durumunda toplumun çıkarları da maksimize edilecektir. Temel

iktisadi sorunların çözümü, piyasa mekanizmasının otomatik işleyişine ve fiyatların yol gösterici fonksiyonuna bırakılmaktadır.

Kapitalist Sistem'in başlangıcında işletmeler oldukça küçük ve çok sayıda, birbirleriyle rekabet edebilir haldeydiler. Bugün işletmeler çok büyümüş ve çoğu piyasada aralarındaki rekabet sekteye uğramıştır. Sendikaların gelişimi çalışan kesimi kuvvetlendirmiştir. Dolayısıyla artık fiyatlar eskisi kadar esnek değildir. Uluslararası ticaretin gelişmesi ve ekonomik istikrarsızlığın sıklaşması devletin ekonomik hayata müdahalesini ve düzenleyici politikalar uygulamasını gerektirmiştir.

Sosyalist Sistem ise inisiyatifin ve üretim araçları mülkiyetinin devlete ait olduğu sistemdir. **Karl Marx**'ın temelini attığı düşüncelere dayanır. Sosyalist sistemde **iktisadi faaliyetin amacı**, insanların bütün ihtiyaçlarının karşılanması ve bireyler arasındaki gelir eşitsizliğinin giderilmesidir.

Sosyalizm, üretim araçları mülkiyetinin kamuya ait olduğu, bu araçların ihtiyaçları karşılamak üzere toplumu yöneten organ tarafından üretime tahsis edildiği bir iktisadi organizasyon biçimidir. Üretim ile tüketim arasındaki dengeyi devletin iktisadi planları sağlar. Bu merkezi plan ürün çeşitlerini, üretim miktarlarını, üretim usullerini, ürün fiyatlarını, işgücü ücretlerini belirler. Böylece hem malların üretim hacimleri hem de bunların nasıl bölüneceği tayin edilmiş olur.

Devlet ekonomik hayatın hemen her yönüyle ilgilenirken, devlet müdahalesi sahip olunan imkânların en etkin biçimde kullanılmasını sağlamaya yönelik bir plan çerçevesinde oluşur. Üretim araçlarının mülkiyeti devletin elinde olduğundan ekonomik

kalkınmadan da devlet sorumludur. Üretimin miktarı, niteliği, gelir dağılımı gibi konulardaki ekonomik kararlar tek merkezden alınmaktadır. Üretim toplum ihtiyaçlarına göre yapılırken milli gelirin dağılımı da bu ihtiyaçların karşılanması doğrultusunda gerçekleşir.

Sosyalizm, bireysel çıkarın yerine toplumsal çıkar için çalışma motivasyonunu ikame edemediği için, merkezi yönetimin ağır işleyen bürokratik yapısı nedeniyle ve teknolojik gelişmenin hızına ayak uyduramadığı için etkinlikten ve esneklikten uzaklaşmıştır.

Karma Ekonomik Sistem, özel sektörün yanında kamu sektörünün de yer aldığı, devletin ekonomik faaliyetlere bazı alanlarda ve bazı durumlarda müdahale ettiği bir sistemdir. Amacı, piyasa ekonomisinin işleyişindeki aksaklıkları gidermek, kaynak dağılımında etkinliği artırmak ve adil gelir dağılımını sağlamaktır. Kamunun ekonomideki rolü ve işlevi genellikle bir ekonomik plan dâhilinde belirlenmektedir. Bu plan kamu yatırımları için emredici, özel yatırımlar için yol gösterici nitelikte olmaktadır.

Bu sistemde kamu yatırımları ekonomik kalkınmanın ve sanayileşmenin itici gücü ve öncüsü olabilir. Bazı durumlarda da ekonomik kalkınmayı hızlandırmak amacıyla özel yatırımları tamamlayıcı bir rol üstlenebilir.

Gelişmiş ülkelerde devletin üstyapı alanlarına yatırım yapmasına gerek yoktur. Çünkü özel sektör yatırımları yüksek gelişme hızı sağlamaktadır. Bu nedenle *gelişmiş ülkelerde* devlet genelde altyapı yatırımlarına yöneliktir. *Gelişmekte olan ülkelerde* ise fiyat (piyasa) mekanizması aksadığı ve yatırımlar kendi haline bırakıldığında toplumsal refahı artıracak alanlara gerekli hızda

yönelmediği için, bu ülkelerde devlet kaynakların ve yatırımların dağılımına daha fazla müdahale etmektedir.

Sonuç olarak, **Karma Ekonomik Sistem**, özel mülkiyetin yanında kamu mülkiyetini, piyasa mekanizmasının yanında müdahaleyi ve merkezi planlamayı dâhil eden bir yapı sergilemektedir. Son dönemde bu sistemi uygulayan ülkelerde piyasanın ağırlığı giderek artmaktadır. **Türkiye**'nin ekonomik sistemi karma nitelik taşımaktadır.

2.5. Ekonomik Problem: Kıtlık-Seçim, Üretim Olanakları Eğrisi

Başlangıç noktası, bireylerin isteklerinin sınırsız, kaynaklarının sınırlı olduğu varsayımdır. **Kıt kaynaklar** bireyleri **seçim** (*tercih*) yapmaya zorlar. Bazı kaynaklar doğanın ürünü, bazılarıysa ekonominin mevcut kaynaklarıdır. Hali hazırda üretilmiş olup diğer mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan unsurlar **sermaye** olarak adlandırılır. Kaynaklar ve üretim faktörleri üretim sürecinde yer alan **girdiler**, mal ve hizmetlerin *hanehalkına* olan değeri ise üretim sürecinin **çıktılarıdır**.

Robinson Crusoe adada başlarda tek başınaydı. Birey ve toplum tekti. Sosyal ve özel diye bir ayrım yoktu. **Crusoe** ne üretirse üretsine ada kaynaklarını nasıl tahsis edeceğine, ne üreteceğine, nasıl üreteceğine kendisi karar veriyordu. İsteklerini önceliklerine göre sıralıyor, adanın olanaklarını dikkate alıyordu. **İşbölümü** ve **uzmanlaşma** söz konusu değildi. Bir seçim yapıldığında veya karar verildiğinde, vazgeçilen en iyi alternatif **fırsat maliyeti** olarak adlandırılmıştı. **Crusoe** kumsalda güneşlenmeyi tercih ederse *alternatif maliyeti* çalışsaydı üretebileceği işlerin değeri olacaktı.

Ancak adada **Cuma** ortaya çıkınca ve artık **Crusoe** yalnız olmayınca işler bir miktar değişir. Birey ve toplum tek değildir artık. **Seçim** (*tercih*), bilgi ve yetenek farklılıkları ortaya çıkar. Bölüşüm, işbölümü ve uzmanlaşma olmak durumundadır. Karar yapıcı düzenlemeler ve planlama gerekir. Değişim ortaya çıkar. İşte *bireylerin en iyi üretebildikleri şeyde uzmanlaşarak sağlayacakları fayda* düşüncesi böyle ortaya çıkar. Ekonominin en güçlü ve önemli fikirlerinden biridir bu.

Crusoe ve **Cuma** adada yemek bulmak ve ateş yakmak gibi iki temel iş yürütüyor olsun. **Crusoe** odun bulmak ve ateş yakmak; **Cuma** meyve, ot, hayvan avı vb. şekilde gıda maddesi toplamakta daha becerikli ise böyle bir ortamda **işbölümü** ve **uzmanlaşma** her iki tarafa da kazandıracaktır. Tabî ki aralarında ticaret yapabildikleri sürece. *Nitekim David Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi de uzmanlaşma ve serbest ticaretin tüm taraflara kazandıracağını ifade eder.*

Robinson Crusoe adada yalnızken ada kaynaklarını nasıl kullanacağına yetenekleri ve zamanı ölçüsünde karar veriyordu. **Cuma** ortaya çıktığında kaynak tahsisi kimin ne yaptığını da içerdiği için artık iki **tercih** (*seçim*) vardır. İkisi birlikte **işbölümü** ve **uzmanlaşma** çerçevesinde hareket ettikleri sürece daha fazlasını yapabileceklerdir.

İktisat teorisine dönecek olursak, **Fırsat maliyeti**, **kıtlık** ve **seçim** kavramları ekonominin olduğu kadar **Üretim Olanakları Eğrisi**'nin de temelini teşkil etmektedir. Bu kavramların temel prensipleri **Üretim Olanakları Eğrisi**'ni biçimlendirir. **Üretim Olanakları Eğrisi**, bir toplumun tüm kaynakları etkin biçimde

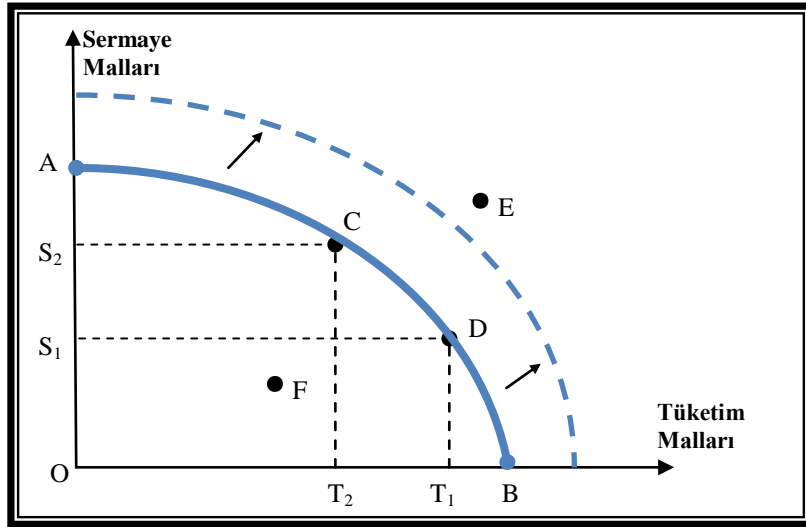

kullanıldığında üretilebilecek olan mal ve hizmetlerin tüm bileşimlerini gösteren grafikdir.

Bu eğri dikey eksende *sermaye malları* ile yatay eksende *tüketim mallarının* ilişkilerini gösterir. Üretim sürecinde emeğin verimliliğini artırmak amacıyla kullanılan her türlü makine, donanım vb. gibi daha önceden üretilmiş fiziki mallar **sermaye malları** olarak tanımlanır. Kaynakların bir kısmı sermaye yatırımına ayrıldığında, bugün gelecekte beklenen fayda ile takas ediliyor demektir. Zaten sermaye oluşumu da bugünkü kazançları gelecekteki kazançlarla takas etmek anlamına gelir. *Sermaye malları* üretmek için kullanılan kaynaklar *tüketim malları* üretmek için de kullanılabilir. Mevcut tüketim için üretilen mallar **tüketim malları** olarak tanımlanır. Kaynakların yeni *sermaye malları* üretmek amacıyla kullanımının **yatırım** olarak adlandırıldığı unutulmamalıdır.

65

Sonuç olarak, *sermaye* ve *tüketim malları* arasındaki ilişkiyi gösteren **Üretim Olanakları Eğrisi**, yukarıda bahsettiğimiz (*fırsat maliyeti, kıtlık ve seçim*) üç temel ekonomik kavramı yansıtır. Örneğin, daha fazla sermaye malı üretmenin *fırsat maliyeti* daha az tüketici malı üretmektir. Kaynaklar *kıt* olduğu için sermaye malları ve tüketim malları arasında bir *seçim* (tercih) yapmak gerekir.

Grafik 5: Üretim Olanakları Eğrisi

Grafik 5'te görüldüğü gibi, eğer ekonomi A noktasında ise tüm kaynaklar sermaye malı üretimine; B noktasında ise tüketim malı üretimine gidiyor demektir. C ve D gibi noktalar üretilen çeşitli sermaye malı-tüketim malı bileşimlerini göstermektedir ve bu noktalarda ekonomi etkindir. C ve D noktaları gibi Üretim Olanakları Eğrisi üzerinde yer alan herhangi bir nokta ekonomide kaynakların tam istihdam edildiğini göstermektedir. Eğer ekonomi E gibi bir noktada ise bu aşırı istihdam ve aşırı kapasite durumunda olduğunu gösterir ekonominin. Olası ya da sürdürülebilir bir durum değildir. Ancak ekonomiler sıklıkla F gibi bir nokta ile karşı karşıya kalırlar. Böyle bir noktada ekonomi eksik istihdam ve atıl kapasite durumundadır. İşgücünün eksik istihdam edilmesi, sermayenin de eksik istihdam edildiği anlamına gelir. Emek ve sermaye atıl durumda olduğundan, ekonomi üretebileceğini üretmiyor demektir. Ekonomik durgunluklar yaşanırken endüstriyel tesisler atıl kapasite ile çalışır.

Bir ekonomi üretim faktörlerini tam istihdamda çalıştırıyor olsa bile Üretim Olanakları Eğrisi'nin altında bir noktada faaliyet gösteriyor olabilir. Bu, kaynakların etkin kullanılmadığı anlamına gelir. Etkin olmak için bir ekonomi toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilmeli, onları üretebilmelidir. Böylece çıktı etkinliğine ulaşan bir ekonomi C veya D gibi bir noktada faaliyet gösterebilir. Ekonominin C gibi bir noktada mı yoksa D'de mi daha etkin olduğu ise toplumun tercihlerine bağlıdır. Toplumun tercihleri ise kaynakların kullanılabilirliği ve mevcut teknoloji ile sınırlıdır.

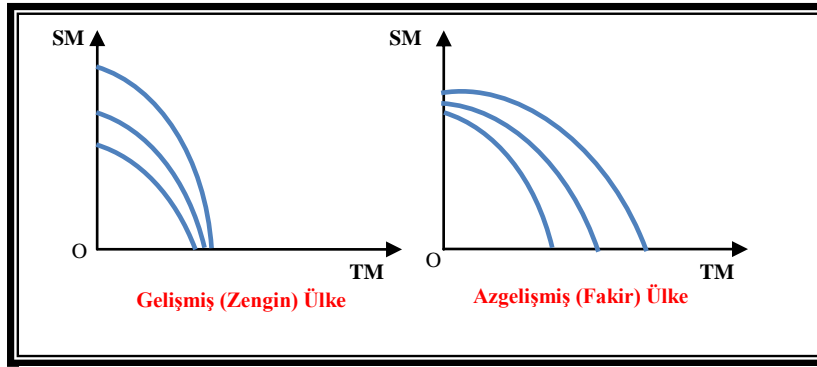
Kaynakların tam ve etkin istihdam edildiği bir ortamda toplum ancak tüketim mallarının üretimini azaltarak daha fazla sermaye malı üretebilir (ya da tam tersi). Bu noktada ilave sermaye malının fırsat

maliyeti vazgeçilen *tüketim malları* üretimi olacaktır. **Kıtlık Üretim Olanakları Eğrisi**'nin negatif eğimi ile açıklanmaktadır. Negatif eğimlidir (*Grafik 5*) çünkü sermaye mallarındaki değişimin tüketici mallarındaki değişmeye oranı negatiftir. Bu oran **marjinal dönüşüm oranı** (*MRT*) olarak adlandırılır ve *Üretim Olanakları Eğrisi*'nin eğimini verir. *Üretim Olanakları Eğrisi*'nin negatif eğimi, toplumun karşı karşıya olduğu iki mal arasındaki değişimi gösterir. Toplumun *tüketim malına* yönelik talebi artarsa, *Üretim Olanakları Eğrisi* boyunca sol yukarıdan sağ aşağıya doğru hareket edilir. Ancak bu hareket boyunca *tüketim malları* üretimi giderek güçleşir. Çünkü her seferinde vazgeçilmesi gereken *sermaye malı* miktarı artar. Yani *fırsat maliyeti artar*. Buna **artan fırsat maliyeti kanunu** denir. Bir maldan üretilen miktar arttıkça söz konusu malın üretimi için daha az uygun olan üretim faktörlerinin kullanımı kaçınılmaz olmaktadır. Zira, bir ülkedeki doğal kaynakların verimliliği, bireylerin kabiliyetleri ve sermaye mallarının nitelikleri birbirinden farklıdır.

Bir ekonominin toplam çıktısındaki artışın **ekonomik büyümeyi** ifade ettiğini daha önce vurguladık. Toplumun yeni kaynaklar edinmesi veya mevcut kaynaklarla daha fazla üretmesi olarak da tanımlanabilir **ekonomik büyüme**. Yeni kaynaklardan kasıt, daha fazla *işgücü* ve/veya *sermaye stokunda* artıştır. Örneğin, *yeni makine ve ekipman kullanımı işçi verimliliğini, bu da üretimi artıracaktır*. **Verimlilik artışının kaynakları teknolojik değişme, yenilik (innovasyon) ve yeni üretim teknikleri** olabilir. **Büyümenin** en önemli **kaynakları** ise **teknolojik ilerleme** ve **sermaye birikimidir**.

Ekonomik büyüme, üretim olanakları eğrisinin sağ dışa doğru kaymasıdır (*Grafik 5*). Eğer ekonomide sermaye kaynaklı bir büyüme

söz konusu ise eğri dikey ekseninde daha geniş kayar (*Grafik 6*). *Gelişmiş (zengin) ülkeler* kaynaklarını daha kolay *sermaye malı* üretimine aktarabildikleri için daha hızlı bir **ekonomik büyüme** elde edebilirler. Eğer ekonomide tüketimden kaynaklanan bir büyüme varsa eğri yatay ekseninde daha geniş kayar. *Az gelişmiş ülkeler* emek yoğun kaynaklarını daha kolay tüketim malları üretimine aktarabildikleri için böyle bir durumla karşılaşırlar. Böylelikle gelişmiş (*zengin*) ve az gelişmiş (*fakir*) ülkeler arasındaki makas açılır.

Grafik 6: Ekonomik Büyüme

Özetle, **Üretim Olanakları Eğrisi**, bir ülkedeki üretim faktörlerinin tümünün üretime koşulması halinde elde edilecek üretim bileşimlerini vermektedir. Bir ülkedeki veri kaynaklar ve üretim teknolojisi ile üretilebilecek maksimum mal ve hizmet miktarını, yani üretim kapasitesinin üst sınırını göstermektedir. Zaman içinde *üretim teknolojisinin gelişmesi ve üretim faktörlerinin miktarının artması* daha fazla mal ve hizmet üretilmesine ve dolayısıyla eğrinin sağa doğru kaymasına yol açacaktır. Dolayısıyla bir ülkedeki *teknik gelişmeler, yeni bir hammaddenin keşfi, sermaye mallarının ve aktif nüfusun artışı* üretim kapasitesini genişletecektir. Bu genişleme gelişmiş ülkeler için **ekonomik büyüme**, az gelişmiş ülkeler için ise **ekonomik kalkınma** olarak adlandırılmaktadır.

Daha detaylı bilgi için bakınız; Zeynel DİNLER (2014), *İktisada Giriş*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 20. Baskı, s.s. 8-11 ve s.s. 29-33.